

7. Or. XV. 3. 77.

Сандалык вйлышы шимэр халык, ушныда!

С. Т. Эпик дох П. Т. Тригорьев.

ВЭС МАРЛА КНЬИГА

КЫРЫК МАРЛА ЛЫДАШ, ШАЙЫШТАШ, СИРЯШ
ТЫМДЫШЫ КНЬИГА.

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.

Москва—1924.

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ С.С.С.Р.

Москва, Никольская, 10.

МАРИЙСКАЯ СЕКЦИЯ.

Эпин, С. Г. и Григорьев, П. Г. Вторая книга для чтения в школе I ст.
на горном наречии марийского языка.

Мар. Г.

4-137

Сандалык вѣлнѣшѣй шимэр халык, ушнѣда!

С. Т. Эпих док Л. Т. Тригорьев.

Р. П. Б.
1924

Вэс марла кнѣига

Кѣрык марла лѣдаш, шайѣшташ, сирѣш
тѣмдышѣй ннѣига.

Центральное Издательство Народов СССР.

МОСКВА — 1924.

Главлит № 19429

Москва.

Тираж 3000 экз.

1-я типография Центр. Издат. Народов Союза ССР. Никольская 10.

ПРЕДИСЛОВИЕ..

Настоящая книга является первым сборником для литературного чтения в горно-марийской школе 1-ой ступени, содержащим лучшие образцы народного творчества (песни, рассказы, сказки, загадки, пословицы), а также образцы коллективного литературного творчества учащихся и учащихся Горно-марийского педтехникума. При составлении настоящего сборника авторами руководила следующая основная мысль:

1) Господствующая в современной жизни идея труда вообще, коллективного в особенности, является основным воспитательным началом в детской жизни, 2) явления природы, отражающиеся в лучших образцах народной словесности, должны составлять светлый фон в труде вообще, а в детском в особенности и, наконец, 3) революционная эпоха через свои революционные мотивы должна влиять на детскую психику ободряющим и укрепляющим образом.

Все указанные стороны в настоящем сборнике, по мнению авторов, отражены довольно ярко.

В отношении языка авторы держатся того мнения, что надежным источником правильного употребления Горно-марийского языка в настоящее время является только народная словесность, так как литература возникла только со времени Октябрьской Революции.

С. Г. Эпин.

1. ШАЙЫШМАШ.

Иквэрэш пәшә.

Мамнан карәмштынә изи әһир йогалта. Тийштә каньж гач комбы-влә, ләйдә-влә молы тийштәймә нүштәйләт, качкашат токъшты ак толәп. Шокшы кәчбәвалын ти әһирбш пйрәзәй-влә, имны-влә молы йуаш валат. Имәшты, анцәли маат, йрвәзәй-влә, рушәрнә йбдә каньж гачок нүштәләш әһир лапшш валәнә бльы. Тынам тийштә пуә йажо бльы. Йужнамжы вәдбш пйрәнәат, нүштәйләнә-нүштәйләнә, кылмән шйцмәш ана ләк... Имәшты, иканәк йбдым, кого йур тольат, карәм-влә мьчкы пүә-вләм, йынгы мьчкы вәкш-вләм, цилә йынгыш йоктарән кәш. Мамнан пүанәм тә кого йур важгә лйктын кән. Вара, тйрәд пйтәрймйкы, солана мары-влә тәнгә попйкалән каштәвй: „пүшәш йлнәжы, пүадә комбыланат, вольыкланат, йшкәләннәат йасй йлнәжй“ маньт. „Пожар моло лимйкы кйш пйрән кәат, вара? Вйд укә гынь ниймат йштән ат чуч, солаәт йблән кәә“, маньт кйдыжы. „Тынгә йлнәжәт, тывәш, иктәт пүаш ак кә, йшкә пәшәштым вәлә цацат“ маньт кймшыжы.

Имәшты каньж тывәок эртйш; иктәт пүаш йш валы. Тәвә шйжы шон шагальы.

Шыжйүмаш кодым ик пөртүштү йүкшө-влә тыл дон сарай лә-
вакы кәныт йлын; сарайым пижыктән колтәныт. Тыл сарай гыц пөр-
тйш ванчән кән; пөрт кыц вара сола мйч вашток ййлатән кән: ик
олицашты ик пөртүмәт кодыдә. Сола йәл-влә пйтариш пөрт ййлым
годымок вйдләнйш-вләм кычән-кычән миәнйт йлнәжй, вйдйшты укә,—

вйдшйнциәт икты вәлә, вйд ситыдә. Поцкам шйндән карәмйш имнын
кйдал-кйдал миәт-тйштәт вйд йәмдылымй укә, пүәт кошкән кән.
Марй-влә пүәш йарсидәлыт...

Тидй эртыш. Тәвә шошым толыш. Марй-влә эчәт ак йарсәп.
Ындә мйнь йшкә вуйәм дон шанән каштам: пүәм кыцә гйньәт пүә-
шок кәлнәжй; кого-вләм вйчән шокташ ак ли; ныны „ана йәрсй“ ма-
ныт; шыжйүмаш йүәш моло чотә йәрсәт йлнәжй... Маньар ганәк вәт
кукйртны дон дә тавар дон әнйр тырыш каштынам. Пүән шоктәмок
манам. Пәл кәчы моло капайкалән шалгәмәт, пүәәм анчалам—куш-
мйла ак чуч.

Тәвә йшәшәм толыш: „йрвәзй-вләм погышаш“ манам; „иквә-
рәш, шукйн погйнән пәшә вәт когон ашна“ манам.

Тйнгәок йштышым. Сола мйч йрвәзй-вләм сйгйрән-сйгйрән кә-
шым. Ырвәзй-влә йшкә иквәрәш пәшәш кәәш сусу лин шйнцинйт:
кудвичй гыц кйргйж-кйргйж ләктыт, олицә мйч кәшйлә мйрым вәлә
мйралтән колтат. Мйнь шаналтәм: „тәвә иквәрәшәт магань кид-
йәләт, кәп-кйләт куштылгы лиәш“ манам.

Погйнән шйцнә—иктә вйслй йрвәзй лиәш. Цилән кукйртны-
тавар кычән-кычән карәмйшкы вәлышна. Кырык нәрыш шомй годым
йрвәзй-влә кыдыжй кйргйжаш тйнгәльәвй, ұрләш тйнгәльәвй, вара
цилән пүә тйнгәлмй вәрыш погйнән шагәльәвй. Пүәш тйнгәлмй ан-
цыц мйнь вуйалтйшй гань, кыцә пүмйлә, күлән мам йштымйлә

цилэ шайышт пушым. Пуаш тынгалмькйна ик цашат йш эрты вэкат, пұанам пұтарышна. Вара мьрэн-мьрэн токына кузышна. Пұа тэм-мькы мары-влэ, ваты-влэ, ак йарсеп кыньат кэрал йьдэ со валат: тьгырым шұалтат, ным нортат, капштавичыш кышкэш поцка дон шывштат молы.

Алдок, йрвэзы-влэ, икварэш йштэш тынгалына!

Тыгэ вэлэ йлаш куштылгы!

Комбы кытөзы.

Солаштына мьньюм цилан „комбы кытөзы“ маньт. Тьдйн донок мьнь комбым йнэм урдыкты, йнэм кыты.

Авам тэнэат мьлам комбым кытыкта. Мьньюжы йнэм кыты йлнэжы, тэн-влэ сага маднэм. Тагачат авам йрвэзы полкы гыц мьньюм сьгырэн кэш. „Раман, тол йьлэрэк! Мам мадын каштат? Комбы анчаш кэ! Аньат шожыш* пьрэньт“ манэш. Ньмат йштэш ак ли. Кыцэ йнэм кэ йльы, йрвэзы логыц кэш вэрэшты. Ты лыпкэ вэлэ ашкэдым.. Паштэкэмжы йрвэзы мьскылэн-мьскылэн попат: „комбы кытөзы, комбы-кытөзы“, маньт. Мьндыркы кэнэм йлнэжы, со паштэкэм „комбы кытөзы, комбы кытөзы“, маньт шактымла чучэш; карэмьшкы моло валэнэм йлнэжы, тышты пұшанты-влэ вэлэ шалгат йлнэжы, нийны гыцат намьсла чучэш.

Карэм дон кээм, шанэм: „матти комбы-влэ дон йштэшаш?.. Эчэ шаналтэм: икты кок комбы вэлэ йлгэцат, пуштын шуашат, рокыш тайаш линэжы. Мьмнан комбынажы кокты агыл, луаткокты. Тыгэ ак йары. Мам йштэшаш титти комбы-влэ дон? Нийны гыц йтлашок кэлэш йлнэжы. Комбы влам вара токына кандышым.

Тэнэчы дон тагачы празнык. Эх, мадын йлэшжы вэлэ магань йажо: комбэт моло цилэ мондалтэш, авам-влэ анчат. Тэнэчы дон тагачы айьрлыдэок тэнэм-влэ дон мадын каштым; иктыт „комбы кытөзы“ маншы укэ. Празнык-влэ эртэвы гыньат, ма такэш кэчынок йужнамжы празныкым йштэнэ. Шукыракын погынэнаат, мадаш ты-

вэйлэйна: шэйлмэйлэй, цатла, парла моло. Мадаш тэйчэйлмэйкэйна, качмэт-йумэт моло цилэй мондалтэш; комбэт, саснаэт йшэшят ак вац. Мэйнь шошэйм лэйктэй колтэйм имнэй гань кэйргэйжталам, овэйрэшнэм, тэйргэштэйлэйм. Тэвэ ик йэрвэзэй мэйньейм сэйгэйрэйл колтэйш: „Раман, лэймэт лэйктэйн, авят комбэй анчаш сэйгэйрэй!“ манэш.

„Эх, йардэймаш комбэй-влэй! Эчэят мэйнь мадмашэм агтэйртят, нэймагагань ирэйкат укэ. Кэйдэй йэрвэзэйжэй паштэкэм „комбэй кэйтөзэй ит кэ, ит кэ!“ манэйн мэйскэйлэн кодэвэй.

Мэйнь токэйна тольеймат, авэм качкэш вэлэ вэйрса: „комбеймат ат анчэй, кэчэй мэйч мадэйн тэмэйн ат кэрд, пуста логэр!.. манэш. Хэйть мам йштэй, мэйньейм со вэйрсат. Йэйлэрэйк мэйнь сэрнэйлеймат, комбэй кэйчэйлэш кэйргэйжэйм. Кэйчэйл, кэйчэйл комбэй-влэйм, нэйгэйштат укэ: нэйр тэйрэйшкят кузэйшэйм, карэм лэйкэйшкят пэйрэн анчэйшэйм. Йэйгэшэмат тама йасэйнок чучэйн колтэйш; сэйнциавэйд вэлэ толэш.

Тэй комбэй укэжэй мэйгэйртэй, тэй йэрвэзэй-влэйн мэйскэйлмэйштэй шүймэш нэлэйн вазэй, йшкэят ам пэйлэй.

Вара, йейд лимэйк ижэй комбэй-влэйэм изи йэр тэйрэйштэй монам. Пэйцкэмэйш кэйньят токэйна нинэйм поктэйл тольейм.

Тэймэньтэок пэйлэйшэй.

Гувэрнэй халаштэй, когошкэй тэймэньеймэй школейштэй шукэй тэймэньшэй-влэй погэйгэнейт: шонгэйрак-влэйжэй тэймдэйшэй-влэй йлэйнейт, йэрвэзэйрак-влэйжэй тэймэньшэй-влэй йлэйнейт.

Пёрт покшалнэй кузэй стёл шэйнци; стёл вэйлнэй кнэйгэй кий. Экзамэйн йлэйн. Кэйдалаш школейштэй пэйтарэнейтат, кого школейшкэй тэймэньаш толэйнейт. Тэймдэйшэй-влэй нинэйм йадэйштэйт, айбрат; иктэйм йадэйштэйт, молжэй колэйшт шэйнцият, цэротэйм вэйчат. Тэйгэ шэйнцийм лоштэй тэвэ иктэй йэйрэйлта, вэсэй йэйрэйлта, пэйжгэ йшкэ лоштэйштэй попалтат, шайкэйбла анчалйт: марэй пэйрэн шагалэйн ылэйн, лудэй мэйжэрэн, кого шарга кэмэйм чиэн, вэйлэйнжэй пэйрак шэйнцийн, кидэйштэйжэй пандэй— мэйндэйрц толшэй йлэйн.

Марэй пэйрэн шагалэшят попалташат өрэш. „Анчэй, шолья, самэйнь пэйрэнат?“ манэш ик тэймдэйшэй, таштэй экзамайн. Тэйлэнэт ма кэлэш?“ манэш тэйдок. „Мэйньят тэймэньаш пэйрэйнем“, манэш марэй, шэклянэн кэлэсэй. Тэймэньшэй йэрвэзэй эдэм-влэй цилэйн ваштэйл колтат. Марэй тэйл гань йакшаргэн кэй. „Вара, мам пэйлэш кэлэш, йэйлток тэймэньейнат?“ манэш тэймдэйшэй. „Пэйлэймла чучам, тэймэньейнам“ манэш марэй. „Тэйгэ гэйнь, шэйцок, цэротэйм вэйчок“, манэш тэймдэйшэй.

Мары шынцешат колыштэш: мам тымдйшы-влә йадыштыт, кыцә йрвээй эдәм-влә кэлэсэн миәт, колэш—йылт палымым попат. „Тыр-лай“, манэш: „попымыштым мынә кэлэсэн кәрдам, лүдәш укә“, манэш. Марыланат вара цэрот шоэш. Мары рашкыдын, шәкләндәок цилә йадмыштым кэлэсэн миә, йылток палә. Цилән колыштыт, цыргә анчат вәлә. Тымдйшы-влә когоракын дә когоракын йадышташ тынәлыт.

Мары ак цакны, со эләсә акәлжымәт палә. Цилән өрыт вәлә йадыштшыжат сусун ййралтә вак.

„Шольа, тыным кұ вара тымдән?“ манэш. „Мыным иктәт тымдйд, йшкәок тымәнбынам, йарсым ййдә со кныгам лыдынам“, манэш мары.

Имны йүктәш кашмы.

Йржа тырәдмй годым мыным авәм-влә Шөрвалә вйдшынца докы имны йүктымлә вйдлән колтәвы. Имным кышкыж шынцымәт, мыләм вйдләнгышым кычыктән пуэвы Шөрвалә вйдшынца докы кыдал мишымәт, мыктә вйләц валышым, вйдләнгышәм шындышымәт, имным йүктәш тынәлыым. Вйдшынца лишкы имныәм ак пырй, нәржы дон хоргә вәлә йшта: та ма гыц лүдәш. Ләгышәм нәлыимәт, вйдшынца гыц вйдым имнылән каштал пушым. Имныәм ик ләгыш нәрым йун колтыш. Вара ик ләгышым тырәдмәш нәгәаш каштал лыктым. Вйдым кашталынам йлнәжы, мыктә выкык узаш ак ливйд кышкәлтәш, имныәмәт тырын акшалгы.

Вара кышкыж кэрдёмок. Шалахай кидэшэм вьд лангышым кычэнэм; вургымла кид дон вьктараш цацэм. Изиш вэлэ имньи тэрвэньш—вьд лангыш кыц имньи вьк кышкэлт кэш; имньиэм лгдын кол-

тышат, кыдалаш тынгалы. Вьдлангышэм моло пьлт-польт вэлэ кайын колтыш. Мьнь йьлэрэк лангышым ульк шуэн колтышым. Кьртньи лангышэм цыгьыр-цунгьыр шактэн колтышат, имньиэм вуйын—пачын кыдалаш тынгалы. Мьнь тышакэнок рок вькы кэнвазым; имньи шайыл йалжыдон мьньым брдь гьц тэрэк пьртньуц чьмал шьндьш; вара кырык вькыла кыдалат палыш, мьньжы карэмэш киэн ты кодьм.

Вьдлангышэм кычышымат, мьгьыльткэ вэлэ имньи паштэк тэк ньрышкыла ашкэдьм. Имньи ньрышты йржа лошты кыдалыштэш. Марь-влэ вьрсат: „малын вара имньижым ньрыш колтымла?“ маньт. Мьнь йукумат ам льк, имньи паштэк кьргьжам. Йара эчэ имньиэм бьшкэ агашкыноок кыдал пьрэн: йори пьртым ганьы. Торцнэ тышакок, йара эчэ, йзэм лэктын. Мьнь сыгьрал-сыгьрал колтэм: „йзэ, йьлэрэк имньим кычок!“ манам. Ызэм тышакэнок имньиньм йрэн нальят, кычыш; вара токына видэн кэш. Тоньна имньим вьрэнглэн шагалтышна.

Авам вара ньрышты мьнь гьцэм йады: „вьдэтшы вара кышты?“ манэш. „Лангышэмжы пьдьргэн кэн, кэнвазынам вэт!“ манам мьнь. „Э... йараш йньэ, мыштэттыш!“ манэш. „Тэнэ вара имньи йүктэн каштыт?“ манэш.

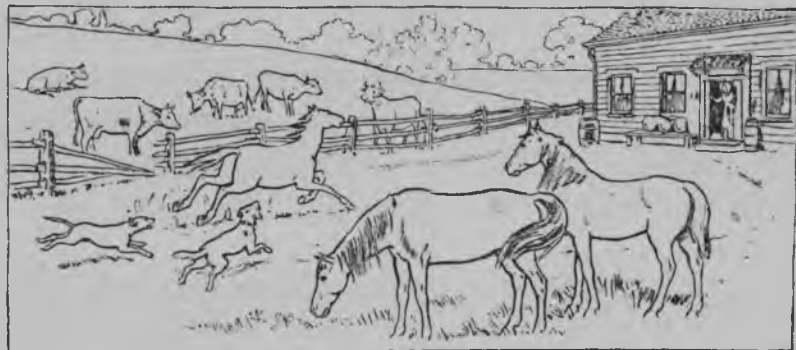
Кызытат тынэмшы имньи йүктэш кашмэм ам монды.

Пӱрээйӱ кӱтӱмӱ годым.

Шошымат эрта вӱлӱ. Лымат шылӱн пӱтӱш. Сирӱм лӱктӱш тӱнӱлӱй. Иӱл-влӱ пӱрээйӱштӱм йжар сирӱмӱшкӱ кӱтӱшат лӱктӱт. Мӱнӱн авамат мӱлӱм попа: „иргодым ирокок тӱнӱат пӱрээйӱ кӱтӱш кӱэт“, манӱш. Тидӱм колӱн колтӱшымат мӱнӱ сусун ольицӱм кӱргӱж лӱктӱм. Ольицӱштӱ тӱн-влӱэм шукӱн „ӱвӱклӱ“ мадӱн кӱргӱжталӱт. Мӱнӱат сагаштӱ мадаш тӱнӱлӱбӱм. Мадна, мадна, шӱнӱат цаклӱ—йӱд лин шӱнцӱ. Тӱвӱ ӱвӱм капка тӱгӱ лӱктӱнӱт, мӱнӱм сӱгӱрӱл-сӱгӱрӱл колта: „Макси, Макси, тол йӱлӱ, ма шукӱ мадат, иргодым ирӱ кӱнӱблӱш кӱлӱш!“ манӱш. Пӱрӱмӱ ок шо йлнӱжӱ, тӱн-влӱ сага мадмӱ шоӱш йлнӱжӱ; ӱвӱм вӱрса, кӱтӱ ак ли. Вуйӱм сӱкӱшымат тӱ токӱна пӱрӱшӱм. Амалаш пӱрӱн вазымат ик-маньар амалӱн ам кӱрд. Шанӱн киӱм: кӱцӱ иргодым кӱтӱш пӱрээйӱм нӱнӱмӱлӱ тӱн-влӱ сага моло мадӱн кӱргӱжталмӱм ӱшӱндӱрӱн шӱндӱнӱм...

Ирок шижӱн колтӱшӱм... тӱнӱ сотӱ. Йалӱм пидӱмат шӱргӱ мӱш-каш пӱртанцӱк кӱргӱж лӱктӱм. Шӱргӱм мӱшкӱлдалӱмат, ольицӱш анчалӱм—изи-влӱ ружгӱ вӱлӱ пӱрээйӱ-влӱм поктӱлт... Мӱнӱат ӱвӱ-

мӱм сӱгӱрӱл-сӱгӱрӱл колтӱм: „ӱви, пӱрӱзӱтӱм йӱлӱрӱк кудавӱчӱшкӱ лӱктӱма!“ манам. Ышкӱжӱ пӱл авартӱлам кӱшӱнӱш кӱрӱльбӱмат тунгӱ вӱлӱ тӱгӱ кӱргӱж лӱктӱм. Тӱнӱ ӱвӱм пӱрӱзӱм кӱчӱнӱт мӱнӱм вӱчӱн шалга. Пӱрӱзӱ мӱнӱ гӱцӱм лӱдӱн колтӱшат ӱрдӱш тӱргӱштӱн вазӱ, ӱвӱмӱм шывшӱл колтӱшат, ӱвӱ сирӱмӱш кӱнвӱзӱ. Пӱрӱзӱ ӱвӱм

кид кйц сйсйрнйшят чймалтэн, чймалтэн, ольицаш кйдал лактй; мйньят пйрэзй паштэк ольицаш кйргйж лактйм. Ольицаштй пйрэзй паштэк кйргйжтал-кйргйжтал, нйгйцэят кйчаш ак ли. Вара йрвэзй тэнгэм пйрэзйм йрэн нальят, кйчэн шагалтйш.

Пйрэзйм мйлам кйчйктэн пуэват, авам попа: „Макси, йндэ, анчй, ит шйлтй.“ манэш. Вара пйрэзйм ольэн-ольэн видэн кэшйм. Пйрэзй кйтймаштй хотэ йажо йльй: кэчй мйч царнйдэок мад, иктат ак ап-тйртэп. Пйтариок льульум шунрок дон тйшкаш тйнална. Вара цикла, пйртла моло мадна. Вадй вэкйла вара пйрэзй-вланам токйнала пок-таш тйгальна.

Имньи кйтймаш.

Изиэм годйм атьам мйньйм со имньи кйташ колта йльй. Кйды йрвэзйжй имньи кйташ кэш йшкэок йарата. Имньи кйтймаштй мй ганьна, йрвэзй-влалан пиш йажо, вэсэла. Тйштэкэн икараш погйнат сола гйц цила йрвэзй-вла. Кйдыжй йори мадаш кэнэштат, йшкэ имньиштй ак йарсй гйнь, пашкудыштйн имньим кйчэн нангэат. Кйды пашкудыжй, изи йрвэзйжй укэят, йшкэок имньижйм кйташ колта.

Мйнь эчэ кйшкйжашат тймэньтэлам йльй, атьам кйк алашанам кйташ колтйш. Кудвичйшток атьам кйшкйжтэн шйндышят, попа: „ат кэнвац кйнь йара“, манэш. „Имньиэт кйдалаш цаца гйнь, лапшэмйм цаткйдын кок кидй шйвшйл шйнды“, манэш.

„Вара, сйгэн ат кэрдок кйнь, кэнвацмаш кйц аржаш кок кидя кйчэн шйнды“, манэш. Мйнь „йара, йара!“ маньймат капка тугй лак-тйм. Савйльи кйрйкйш миэн шонам йльй, атьам эчэ паштэкэм сй-гйрй: „ирок шукй ит амалй, имньи шагалаш кэш кэлэш!“ манэш. Мйнь „йара“ маньймат, алашаэм „но-но!“ манйн покталтйшйм. Кйк алашаэм ольэн, тйпйрткэ вэлэ корнй дон Саранйшкй ашкэдэш. Корнйм тидй йшкэок пала: шукй-Саранйштй канйж ййдэ кйтэн каштйн.

Вадй лин, кэчй шйнцэш каньок. Нужанал сирйштй имньи кй-тйшй-вла тйлым цулгэ ййлатат. Аманйр амбичй вуййштй йрвэзй-вла тамам мйктэн кйдалйштйт, саслат.

Мйнь Аптанотйшкй миэн шонам ганьок йльй Тэвэ: шалахай монйр гйц корнэм гач морэн „портик-портик, портик-портик“ кй-далэш.

Пйлшйм шагалтэн шйндэн, акат анчал, тйрок имньиэм токйла чймалтйлэш. Имньи мйньйн морэн гйц лудйн колтйшат, кйдалаш

түнгалы-й... мыйн корныш төп кэнвазым. Имныэм Саранышкыла кыдалат [палыш. Мыйн киэн кодым. Магырэн-магырэнок кынылыым, алаэм налымат, Саранышкы карштыш йал дон ты ашкэдым. Саранышты имныэм йрвэзы кычэнитат, лүлпэш йалштэн шагалтэнит. Имны кытышы-влэ докы мишымат, йадынат шым шо, йрвэзы-влэ

„тывэ алашаэт, лүлпэ тынгышты шалга“, манйт. Имныэм вькы шы-дэшкэн шынцыйнам йлнэжы, шин ам кэрд, изирак йлам. Лапшэмжым шүтышымат, алашаэм йал имны лошкы кыпшылтэн колтышым, йшкэжы кырык нэрыш, тыл докы кузышым.

Пүкш погымаш.

„Тэнэ шьргышты пүкш когон лиэш“ манйт. Ти шамак мамнам пиш сусуэмдыш. Пүкш поспэйимым чотэ вьчышна. Шуды йштэш кэшнэ, шудым йштэн толна; пүкш сарэммым со вьчэнэ. Пүкш тог эчэ ошок, изи вэлэ. Шудымат тэнэ сусун, цэвэр йштэйшна, тырэдшат куштылгын тырэднэ. Ик анэ вэлэ йндэ кодын; тыдыжым аты авана-влэок тырэд пьтарат; шуку агыл вэт.

Алдок, йндэ, йрвэзы-влэ, пүкшна погалтэнэ! Пүкшна тэмьн шон вэт!

Кырышым, пуштыр - мөшакым тупәннә сәкалтәннә; кышанәш лаштыкым, кызым пиштәннә, пүкш постараш ындә ашкәдйна...

Кәшнә, кәшнә, шыргы тиреш миән шона. Тышка-влә йидә пүкш аваха-влә кайыкалаш тыңальәви. Мә кыргыж-кыргыж миән кырын-кырын валтәнә, тышакәнок шыгыльәнә дә качкына...

Тәнә мадын-мадынок нымат шына пәлбә, Пирыволтыкыш

миән шона. Пөрт токы ашкәд валышнаат, пуштыр-вләнәм сәкалтышна;

сыкыр лаштыкнам качкылдалнаат, ик лаштык радды кышанәш алштышна. Вара ваштыл-ваштыл, мырен-мырен цилән оты лошкы пыренә кәшнә. Пыркәм ылышташ вәлә вужгә шакта, пүкш аваха-вләм кырын-кырын кырышыш оптәнә; пәлжым лоцкә пырын-пырын качкынок пйтәрәнә. Ылышна кым-ныл кәчй, пүкшым шукы шыгыльышна, качна, мөшакнам ситарышна. Токына кандышнаат, кошташ тыңалнә. Погым пүкшна шыжы гач качкашна ситыш; изиш эчә шартыалешат кодды.

Кайыш.

Мары بازار гыц нэлэн толын—йшкэлэнжы шарга кэмим, ватй-жылэн шаргашым, ыдыржылэн пылыш-пызырым. Маньиньыкшы годым нэлмй хадыр влэжым цилэн чиэн шындатат, пашаштымат прахэн шуат.

Мары олманга вйлны шынца, йалжым мадыктэн шынца, шарга кэмжым анчыкта.

Ватйжылэн попа: „Ма вара, пөрт көргына йштылтэ?“ манэш.

Ватй кидшым шалалтэн колта, шаргашан парняжым тарвата-лешат: „вэт шудышымыш“ манэш.

Ыдыржы, вуйжым йрзалэш, пылыш пызыра „пылтик-полтик“ вэлэ кайын колта, „пөрт көргыжым маньар гана вара йштылмыла?“ манэш.

Ыдыр дон аважы.

Ыржа тырэдмй вэрэма шон. Сола йал-вла цилэн тырэдаш лак-тын кэат. Ик ыдыр аважылан попа: „ави, ыржанам ана тырэд кынь вэлэ“, манэш: „тын шонь йлат, колэт, мйнь марлан кээм, шим йшкалнам пирй качкэш манэш.

„Йара йньэ, ана тырэд“, манэш аважы.

Каньж эртыш. Ыдыр дон аважы тырэдаш йш лакэп. Тэл шо. Лымат вазй. Ыдыр дон аважын киндй йалт пйтыш.

Аважат йш колм; ыдыржат марлан йш кэ; шим йшкалымат пирйт качтэ.

Вара, мам йндэ тэл гач кымьтын качкыт?...

2. ЛЫДЫШ-ВЛА.

Игэчѝ.

Канѝж шокшѝ годѝм —
Лѝпы-влѝ чонѝштѝлѝт.
Шѝжѝ льавѝрѝ годѝм —
Мѝни-влѝ тѝргѝштѝлѝт.

Тѝл ѝштѝ годѝм —
Пушѝнѝ-влѝ пѝдѝштѝлѝт.
Шошѝм вѝдѝн годѝм —
Карак-влѝ чонѝштѝлѝт.

П ѝ л (Пушкинѝн).

Эртѝш кого мардѝжѝн киѝн кодшѝ пѝлжѝ!
Ындѝ тѝнь вѝлѝ йаргата пѝлгомѝштѝ йогѝт,
Ындѝ тѝнь вѝлѝ сѝлѝк ѝмѝлѝтѝм кандѝт,
Ындѝ тѝнь вѝлѝ ѝвѝртѝш кѝчѝм ойхѝрѝктѝт.
Лѝшѝнѝ пѝлгомѝм мѝдѝнѝт ѝлѝѝ;
Когон шѝдѝшкѝн валгѝнѝцѝш
Тѝнѝм нѝлѝн-нѝлѝн колтѝш,
Йѝвѝрт ѝукѝм тѝнь пушѝц.
Їурѝт тонкук шѝ мѝллѝндѝм нѝртѝшѝц.

Ситә Һндә, шыллок! Жәпәт әртйш.
Кого мардәжәт әртйш, мьләндәт йонәштй.
Мардәжәт тәвә йлйштәш-вләм

Сәмәлән вәлә йрзәләш;
Тйньймәт ймбакыла
Тйрланйш пйлгом гыц покта.

Й у р.

Шөртньиәт, шөртньиәт,
Вилйн мия пйл гыцәт!

Тәнә манйн йур паштәк
Кйргыжталйт изи-влә.

Изи-влә, тйрлйдай:
Тидйм тәвә погәнә

Тотлй пйшан пйрцйлә
Ма кйлатйш оптәнә.

Ш Ы Ж Ы (Пушкинын).

Пылгомат шыжыла вэл шўлалта,
Кэчыжат шоэракын анчалэш.
Сотыгэчат мыйкэмаш тыйгальы.
Шыргы цытката ымылэт.
Шыжгэ сыйкын йонэштэш.
Ныр вьлан тьтыра нэлэш.
Кэкомбы полкы саслэн-саслэн
Кэчывалышкыла човэштат.
Йыкырака жэп толэш:
Нойабыр портанцыл вуйыш толынат.
Жэра ўшты тьтырашты кынылэш.

Ныр вьлнат паша йук царныш.
Шужыш авя - пирьжы дон
Пирь корныш лактэш.
Тидым шижынат,
Корныгэшы имны хоргэ йшта.
Корныгэшы эдемат цаклаат,
Кырык ваштарэшок тьргыштон куза.
Иры жэран йндэ кьтөзы
Ышкал-влям лэвичы гьц ак покты;
Кэчывалынат тьтукшы
Ниным икараш ак погы.
Ыдыр пьртышты мьрэн-мьрэн шьдыра.
Тьдын анцылны тэл йьд танжы-лөцэнажы
Цодыгэ шактэн йьлалта.

Кэк дон Ырвэзы-влә.

Ырвэзы-влә:

Изи кәкнә, цәцинә,
Ындә тйньйм кйчйшна!
Киднә гйц ана шйлты,
Ньигйшкат ана колты!

Кэк:

Малан, вара, йарәм вәл?
Малан кәрәл лиәм вәл?
Шөргйшым тә шүтйдә,
Мйньйм вольаш колтыда!

Ырвэзы-влә:

Укә, мә ана колты,
Мә сагама йләмә!
Сақырым мә пуәнә,
Тйләт чайым йүктәнә!

Кэк:

Сакйржйм мйнь амаг кач,
Чйжй мйләм акат кәл;
Тўнй шйғам мйнь кйчәм,
Вилшй пйрцйм мйнь погәм.

Ырвэзы-влә:

Тәлйм кйлмән коләтйш,
Тўнй шужән йләтйш;
Мажй тйньйм пукшән,
Пөртйштйнә урдәнә.

Кэк:

Тәлйм тиштй ам йлй—
Шокшй вәрйш мйнь кээм;
Тйштй йләш пиш йажо,
Каньж ганьок со шокшй.

Ырвэзй-влә:

Изи кәкнә, цәцинә!
Тйньйм мә йаратәнә;
Тйньйм йажон анчәнә,
Иквәрәш мә мадйна.

Кәк:

Тйгә гйньәт, изи-влә,
Пурй шанйш тәгәм-влә!
Тә сагада ам йлй,
Пөртйштйдә ам тйрхй.

Ырвэзй-влә:

Изи кәкна, цәцинә!
Йара, йара тйгә гйнь:
Тйньйм, йньә, колтәнә,
Кәок вольаш цәвәрок!

Кәк. (Плещеевйн).

„Әх, мйрйзй кәкәм, пйсы кәкәм!
Мамнан мйндйр сәндәлйкйш
Малйн вәл тәгә ирй толйнат?
Кәчйм пйл-влә шаййштәнйт,
Пйлгом кймдйк шәрлән шйнцйнйт;
Кукшй, сары амйжйм
Мардәж рокйш ййәлтә.
Анчал доко, йурәт маханьй!
Ләгйш кйц кйшкймй гань.
Ўштй, ййкйрака;
Шошймлаат ак чуч“.
„Тишкй мйньй

Кэчылан, пйллан толтэлам;
Кошкыш сары амьж лээш
Пйжашэм ам опты.
Ойхан нэзэр эдэмьн.
Пөрт лэваш лывалан
Пйжашэм мьнь оптэм;
Тидьн йагжым сусуэмдэш
Мьндьрц толшы йлам.
Тошты пөртышкыжы,
Ныр гыц толэшат,
Олым вьлан сьлыкын вазэш;
Тынам мьрэм мьралтэм.

Таньж вэс сир гыц ти мьрым
Мьнь тидьлан кандэнам;
Ик эдэмлэнат ти мьрым
Ньигйнамат мьрьдэлам.
Палыдым өрдьж сандалык кишэн.
Тишты мьньи шайыштам.
Тышты пайанат, нэзэрят,
Орлыкят, ойхат укэ...

Иангылъш шумлан.
Ти мърэмжй тйрйм пуа.
Вара труйыш нээр эдэм
Пурйлан йнъанэн амалэн кэа.

Н э з э р.

Нээр шужэн,	Вуй пиштёдэ
Кижэн ёлэн;	Кангйж кэчын
Пашам йштэн	Чотэ когон
Ййдын-кэчын;	Кйрэдалын.

Нээр эдэм	Изи годшэн
Тйгэ ёлэн:	Каным укэ,
Ма попазэн—	Сотыгэчым.
Ыштэн миэн.	Тиды ужтэ.

Кугин тэлшй вйргэмжй (Фэтын).

Окнъаэм дурешй	Арлык кань
Сылык кугиэм;	Укш-влэжй
Уштй бйргым	Кэчалтат.
Вйргэмжй дон	Тэгень ойхы
Олмыдалт шагалын.	Вйргэмжым
Виноградын	Анчалашат

Шышыл вак.
Тидын вьлнй
Кэчй айарын
Мадмйжйм
Мйнь пиш когон
Йаратэм.
Ти укш-влан
Цэвэрьштйм
Кэк-влй пачкал
Шуэвй гйнь,
Мйлам тйнам
Ыжал лиэш.

Ырвэзй годйм (Суриковйн).

Тэвэ мйньйн солаэм,
Тэвэ шачмй пөртэм,

Тйвэ изидирйм
Кйрйк үлйк колталтэм.

Тэвэ тирэм сэрналт кэш,
Пушт! Өрдйш кэнвазйм.
Кйрйк үлйк, пуалтэмйш
Вуйын-вуйстйн чүнтйлтйм.

Токэм миэн шагалын,
Ырвэзй-влй ваштйлйт.
Цилй шйргэм-кидэмгэ
Когон лйман шйнцйнйт..

Пуалтэмэш мйлам ойхй,
Ырвэзй-влйлан ваштйлтйш.
Тй нужвэц кэчят шйнци,
Йож тйрвйнйш,
Пйлгомйшты пйцкэмйш.
Тйнь цила кйлмэн шйнцият,
Кидэтят ак аййнй.
Токэт ольэн вэлэ
Ынэт кэмйля ашкэдят.
Тошты йжгаэтым
Вйлэцэт кйдаш шуэт!

Роҥйж папа докй
Камака вйк кузэт.
Шйнциалтэт,
Йукймат ат лйк...
Ййрвашэт цила тйр.
Окнья тўнй вэлэ
Мардэж йук шакта.
Пўгйргэн шйнцин лйкйшты:
Тьотья йшта ййдалым.
Авам шйдыра итйнйм,
Йукймат ак лйк.

К у к у.

Мйндйрнй, вэс сирйшты
Йужнамжы шакталта:
Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!

Тидй кэкэт мйралта.
Ыжар пушанй вуййштэт:
Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!

Йамдэн шуэн игй-влйм,
Пиш когон вэт йжйл йлйт:
Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!

Игй-влйжйм сйгйра,
Тошна йукйн мйралта:
Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!

Ш о ш ы м.

Кэчй сотйн
Чотэ анча,
Шотылымйм
Шылыкта.

Мардэш шиэш,
Лымэт пьчэш.
Шөжгэ вэлэ
Шошым толэш.

Йурэт кйшкй.
Лымат пьтй.
Вьд тэрванй,
Им нйгэй.

Кэчй айара.
Мардэж тырла.
Нйр кажлана.
Тьйри мыра.

Кйрык вьлнйш
Садывичэт,
Карэмьштйш
Капштавичэт,

Сола лишнйш
Сирэм нэрят,
Нйрат, шйргят
Ййлт ьжаргат.

Марй лэктэш
Нйр покшакй,
Пйрцй удйш.
Лйкшй рокйш.

Ирок ййдэ
Тютук шакта:
Тйдй кйтём
Нйрыш покта.

Вадь тырйн
Кушлэштэт.
Шөжвйк йукэт.
Йажон шакта.

Йажо ьдйржй
Садыштэт
Ылйшташ тон
Мыралта.

Ирй жэрэн	Ойхан йаньм
Кукужы	Тэрвэтя,
Тошна мьрэм	Сынцэвдым.
Мьралта.	Йоктара.

Шошым вьд (Тютчэвын).

Ньрйшты лым эчэ ошйнок кайэш,
Вьд-влэ шошымла шужгатат.
Йогат, амалыш сирым шижтарат,
Йогат, йылгыжйт, йукланат;
Цилэ вэки йукиштым пуат:
„Шошым толэш! Шошым толэш!
У шошымьн ма увэртишыжы йлына,
Тьдй мамнам ышкэ анцыцшы колтыш“ маньт.

Шошым (Пушкинён).

Шошым айарэш шьлаш тьвэлйнэт,
Пьдыранцьк аьыр гань кырык вьлэц лапаташкы
Кодшы лымэт (шьлэн) йогэн вала.
Ом логьцок шижьнэт, цилэ йлышы йьрэлтэн
Италыкьн ирыгэчыжым вэш лиэш.
Пьлгомжы симсён-симсён йьлгыжэш.
Вашт кайаш тьвэлшы шьргат эчэ
Ыжар йлышташыжы дон пьнаф вэлэ шьнцын.
Мукшаш ньр пэркэлэн
Шьшты пьртшы гьц чонэшта.
Тьрэм-влэ тапланат, лудэмыт.
Кьтё гьц лавьжмы йук шакта.
Тыр йьдым шьжвькэт мьралта.

Шошым хьдьртыш (Тютчэвын).

Шошым, майыш пырымькы,
Пьстариш хьдьртышын симсё пьлышты
Мадмыла тургэ вэлэ шактымьжым
Мьньшьшь когонн йаратэм.

Пйтәриш рашкалтйш-влә рўжгән-рўжгән кәат.
Тәвә йур шапналткәш, пйрак тавранйш.
Йур йарйм-влә кәчалт шйнцинйит.
Кәчй нйнйим шбртнйи ганьйим йштә.

Кбйрк вйләц пйсйи шужгә вйд йога.
Шйргйштй кәк йук ак цәрнй.
Шйргй йукшат, кбйрк йукшат, цилән иктөр
Хбдбйртйш сәмлә мўгбйрат.

Тьйри (Жуковский).

Кәчй старйштй шим шйргй шймәләнән.
Ландакаштй вйд пйш ошйи кайәш.
Симсй пйлгомбйштй тьаньйра йукан тьйрижй
Ирй мбйрйжйи мбйралта.
Кәчй айарәш тьолгә каййи,
Йаргата йукйи кушнй тәнә мбйралта:
„Мә докйна шошйи угйи толәш,
Мйнь тиштәкән шошйи толмйи мбйралтәм.
Мбйләм тиштй пиш куштйылгй, пиш сусу;
Тишәц мйнь цилә сәндәлйкйи ужам,
Мбйрәмжәт тйдйи донок сәндәлйкйи макта“.

Шошым толмыкы.

Цилә варә лым шйлән.
Кыштты—тиштты ныр йжаргән.
Карәмбштты вйд йога.
Шйргы лоштты кэк мйра.

Садйвичы пәләдәш.
Ныр шагалаш жәп шоәш.
Тәвә ләктәш кйтөзй,
Нырыш покта кйтөжйм.

Ирок цйвй кйдәтлә.
Вадәш шбжвйк шишкалта.
Сола ййдә „мйньәр“ йук.
Ольицә ййдә кармонь йук.

Тыри мйры.

Шошым тыри пиш толәш,
Кушны мйраш тйгәләш;
Пйсман сага, йржа лоәш
Пйжаш опташ тйгәләш.

Пйсманжы гыц тәрванат,
Күшкы вйргә чонәштә;
Тыри—„йыр-йыр“ манәшат,
Мйрән-мйрән күш куза.

Шагавуйым кычәтәт,
Кымда нырыш ташкалат;
Тыри йукым колатат,
Вуйым лүктәл анчалат.

Тыри шошым йвйртймжым
Сусун мйрән анчыкта;
Улы-укә мйрыжым
Цилә тйлат мйралта.

Сэмьк.

Шошым кэчэт толэшят,
Пэлэдйшэт пэлэдэш.
Сэмьк кэчй шоэшят,
Ыдыр кәпәт вйльгйжәш;

Полкын-полкын вйдышкй
Комбй-вләәт чонәштят.
Цуцан-цуцан сэмькйш
Ыдыр-вләәт ашкәдыт.

„Тыңли-таңли“ цан йукшй.
Кид-йалымат куштйлта.
„Ййчйрик-йочйрик“ кәм йукшй
Ыдыр кәпым олмыкта.

Торгә шакта арава йук:
Сола мйчкй кйдалыт.
Хйна-вләәт качкыт, йўт,
Мйрым вәлә шәлйштйт.

„Ихи-рохи“ кармоньжым
Мылойэцэт шакталта;
Йаратымы ыдыржым
Кармонь йук тон шижтара.

Кэчй тэвэ валэн кэш,
Рымалгашат тыгальы.
Сэмйк празнык эртэн кэш.
Паша ышташ тыгальыт.

Мўкш (Чавайнын).

Изиэм годым садышты,
Ыжар шуды лошты,
Пэлэдышым погалтэн
Каштам ыльы мыралтэн.

Аньят кыцэ изи мўкш
Мынь выкэмок мўнэн миш;
Изи кидэм карштарэн
Пышкыл шындыш шыдэшкэн.

Кидэм каршташ тыгальы,
Йакшаргэнок пуальы,
Магырэн-магырэнок
Кыргыж мишым авам док.

„Ох, авиэм!
Ындэ мыный йашт колэм!
Кидэм кышкы чыгальын,
Ужат, кыцэ пуалын!“

„Әх, изиэм, ородэм.
Малын тынгэ тынь лұдат?
Тыным кышкы чығалтэ,
Ныгынамат тиш толтэ.

Тидй тыным йаратэн
Изи мұкшэт пышкылын.

Пышкылмы вэт төрләна.
Тидым, вара, лұдмыла?..

Минь магыраш-царныйшым,
Ваштыл ижы колтышым;
Кыргыж кэшым сadyшкы,
Ыжар шуды покшакы.

Шуды салышы (Кольцовын).

У сям мынь нэлйн шйндэм;
Тыдйм шин шйндэм, йажон шймэн шйндэм.
Ындэ цэвэр кодок, шачмы солаэм!
Ырвэзы ындэ мйндыр вэрийш кэя.
Улнйла, Дон вйд мйчкы,
Йажо сола-влэ шукын шйнцэн миат!
Цаштыра шуды дон лэвэдэлт шйцшы,
Кымда алык мйндыркы йырвэш шарлэн вазын.

Эх, алыкэм, кымда алыкэм!
Пиш тынь кымдан шарлэн шйнцйнат,
Шим таяйж докы шывшылт вазынат!
Тынь докэт хйналаш йшкэтэм толтэлам:
Пйсы сәэм дон мйнь токэт толйнам.
Мйньын тагйнамшэнок тидын дон алык шуды
лошты
Кытын да торэш кашмэм шон йлыы.
Иычкалт кэ, пулшэмжы! Шалалтэн колты, ки-
дэмжы!
Кэчывал мардэж, тынь шйргйшкэм йфйллал!

Кымда алыкым йонэштэрэн, коэштэрэн колты!
Сээмжэй тьожгэ мьралты, ййрваш йылгыжалт кэ!
Салым шудэм шыжгалтал;
Пэлэдыш-влэем, вуй да дон рокышкыла кымалдок!
Шуды сага тээт икварэшок кошкэда йок.
Вара йдырэн, капналэн шындэм,
Каван-влэм кышкэн шындэм.
Казак ваты тышакэн ик йр оксам мылам пуа.

Шуды ыштымаш.

Алыкышты шуды пыш...
Мырэн йаным сусуэмдэн,
Кырапльа кидя ваты-влэ
Иктөр-иктөр шагалын,
Шудым выжгэ авартат.

Тышты кукшым йдырат:
Мары-влэ ййр шагалын
Аравашкы шудым кышкят...
Порт арала возы кушкэш...

Рокыш пьртэн шагалтымла.
Худа имны вычэн шалга...
Пылышыжат кэчалтын,
Пугы ганы йал-влэжы...

Пйсы Жучка вэлэ,
Шудй лоштй оптэн-оптэн.
Чонэштймлэ, имыля
Шўлэштйлыьн кыдалыштэш.

Капшта.

Капштавичым
Шагалэныт;

Тыш намыым.
Пиш йөрэныт.

Когон, кэлгын
Шагалэныт;

Вара капштам
Шындэн миэныт.

Капшта кушкэш —
Пэркэ лиэш.
Шыжы толэш,—
Роаш кэлэш.

Капштам йажон
Роэн шындат;
Мүгьрэпыш
Пыртэн шындат

Капшта йндэ
Шукы улы.
Самням вэлэ
Тэмы, пукшы,

Капшта когон
Пэркэм пуа;
Марым йажон
Тиды пукша.

Йыл лишны.

Йылэт пишок мындыр агыл;
Колым кйчаш ак ли агыл.
Кээт кымит — нёлытын,
Кычэн толат ик пудын.

Стэрлякэт мол лавалэт,
Магань эчэ тотлы вэт;
Качмылаэт колэтым,
Нэлын колтэт йылмэтым.

Йыл тырыштэт йажоок,
Хыть мам попы—со икток.
Руш вэт шынцын палэнók,
Йыл тыр мычкы шукэрдок.

Мамнан мары лудын шылын,
Шыргы лошкы пырэн шынцын.

Ажнй тиштй марй ёлэн,
Вара тишкй рушат пйрэн;

Лудшй марйм поктыл колтэн,
Йажо вяржым шывшын налын.
Кукйрика кйрык нэрэт —
Ындэ тэвэ ёлым вэрэт.

Т Ы М Э Н Ъ М Я Ш .

Пэлэдыш пэлэдэш,
Олмавуэш пэлэдэш.
Кйрык марат тымэньаш
Изин - ольэн тыгълэш.

Олмавуэш
Олма лиэш.
Кйрык марат
Ышан лиэш.

Ындэ марат
Кайын шарля;
Руш тон иктёр
Таваштара.

Шанй доко,
Лачок вэт:
Пурэш лэктэш
Тымэньмэт.

Ыржа, тѣнь ит шѣжгѣ! (Кольцовѣн).

Ыржа, тэмшѣ вуйэт тон
Тѣнь ит шѣжгѣ!
Салышы, кѣмда алыкэт кишѣн
Тѣнь ит мѣры!
Шукѣ пурлыкшы мѣлам
Малан кэлэш вѣл?
Пайашѣжѣ мѣлам бѣндѣ
Малан кэлэш вѣл?

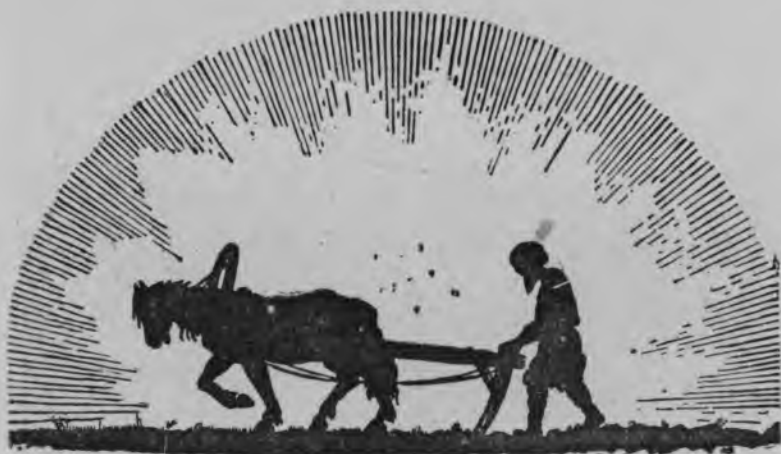
Ырвэзѣ сѣрэн, пурѣм сѣрэн,
Ышкэлѣнжѣ сѣрѣдѣ;
Ыдѣрлѣн сѣрэн ылын.
Пурѣн ылаш шанѣшын
Цѣвэр сѣнцѣжѣм мѣнынѣ
Анчѣн пѣтѣм ылыѣ.
Ыдѣрѣн цѣвэр сѣнцѣ-влѣжѣ ыбрѣвѣ.
Ындѣ шанѣм ыдѣрнѣ
Пѣтѣдѣм омѣм амала.
Кѣрык кѣцѣт нѣлы,
Ыдѣпѣл гѣцѣт пѣцкѣмѣш.
Худа шанѣмаш
Шѣмѣш вазѣ.

Киндѣ шурнѣ лăктѣш.

(Кольцовын).

Тѣл салымла
Жэра валгалт шынцѣ;
Мѣландѣ кѣмдѣкэш
Тѣтѣра шарла.

Тѣлла кэчѣ
Йѣлэн йѣла;
Кѣрѣк кѣцѣт кѣшкѣ
Тѣтѣрам кузѣктѣш.

Шим пѣлѣшкѣ
Нѣгѣдэмдэн шѣндѣш.
Шим пѣлжѣ
Сѣмѣрэн шѣндэн,

Сѣмѣрэн шѣндэн,
Та мам шана.
Шачмѣ вѣржѣм
Ашѣндѣра...

Кого мардѣж-влѣ
Ош сѣндѣлѣкѣн
Цилѣ вѣкѣжѣ
Намал кѣѣт.

Хыдйртэн,
Кого мардэж дон,
Валгынцыйш тон,
Шанавыл дон
Тарванэн кээ.

Тарваныйш,
Шарлэн шо,
Рашкалтэн колтыйш;

Мыландй онгышкы,
Кымда онгышкыжы
Шалдыра сынцавйдшым
Кышкал шындыш.

Пылгом кырык вилэц
Кэчыжы анчалэш;
Мыландй вйдым
Тэммылаок йу.

Ыжар нйрыштым,
Садыштым
Сола эдэм-влэ
Анчэн пйтат...

И р о к.

Ирок кынылыын
Кэчы лултын.
Цылток кынылыын
Цилэ йлышы.

Нйрыш эдэм-влэ
Кээш талашат;
Кэчы дон тэрэш
Пашашкы лакгыт.

Цилэ йырвашок
Иаган тарванэн.
Пашаш кэмыжэт
Пишок шоэш вэт.

Нэзэрйн мýрýжý (Никитинýн).

Манýжат, кудвичýжат,
Мýжаржý вэлэ пурлýкшат...
Эх, ýлэмá, — ит ойхýрý,
Колэт кýнýат — тýнáрок!

Пайанлан — ородýлан
Оксажý ак амалтý;
Нэзэржý вэл цáрá, вáрáш кань,
Мýндýрлана, мýралта.

Кáя-кáя мýрýм мýра
Мардэжшý палшалта:
Карагда, пайан-влá!
Нэзэрйн шáманжý!

Кок монýрштý ýржа шалгалта,
Ýлýкок кýмалэш...
Эх, нэзэрэм, шишкалтý!
Ýжар шýргэм, колýштал!

Магýрэт кýнýат, агýт кýнýат, —
Сýнцавýдэтýм ак ужэп.
Шэкланáл дá ойхýрал вэлэ, —
Цýвáт тýнýйм áптýртá.

Тэмýн — тэмтэлат кýнýат
Ýшкýмýм ойхýлан ит кýчýктý.
Вуйэтýм вэл ýдýрал шýндý,
Вýргэмэтýм ýбрпáл колтý,
Ýýралтý дá ваштýлтал!

Ýлáлнáат колэнá, —
Цáрáнáат мýдáлтэш...
Кý ýшан, ýнýлок,
Мýрýнажý пýтýш!

Цыгак толмы.

Сирэмжат йжарга,
Кэчйжят ййлгйжэш;
Шошымжы шоэшат,
Цыгак пёртанцык чоҗэштә.

Кэчәт тынам йажорак,
Шошымжат пурйрак...
Маланна корнйшток
Шаләэтым попалток!

Тыләт пырцым мйнь пуэм,
Тынь мйрәтым мйралтй,
Маганьым корнәт кйц
Тынь сагаәт кандәнәт.

Шудыштймәш.

Пэтрогэчй шоэшәт,
Марй тагам шйшкйләш;
Пэтрогэчй иргодәш
Шудй салаш кйдаләш.

Кэчй цэвэр, айаран.
Корнй мйчкй пйракан.
Миэн шоэш сәрәнйш:
Шудәт магань, өрәтйш!

Марй салаш тынәләш,
Сә йаножым кйчаләш.
„Тыжиг-тьожиг“ шйрәләш,
Алкйшкй анчаләш.

Кангыжшы ирок (Никитиньн).

Шьдыр-влэ изиш цолгыжалытат, йорат.
Пыл-влэ тылыштышы гань линьт.
Алык мыч вьд пыш ошын кайын шарля.
Тыгыр гань вьд вьланат, кыйыр уа вьланат
Йакшаргэн шыцшы жэра соты вазалэш.
Йар тыр амьж нэралта.
Тыр: йьрваш ик йананат укэ.
Лывшан йалгорны изиш вэлэ палдырна.
Ынжээт тон тышкам ьдырал шындэтат,
Ылышташ кыц шыргышкэт ши пьрцы гань
Лывш „шожж“ вилын кэа.

Льды-влэ саслэн-саслэн чонэштэвэт, йамэви.
Мьндьрны йьныл йук шакта.
Кол кичышы-влэ амашышты кьньылэви.
Кэлдэштэм равь гьц кэдэрэви,
Вэшлаштым пыш токы нанэви...
Кэк-влэ кэчым вьчат, мьрыштымат мьралтат.
Кого шыргыжат сусун анча, йьралта.
Кэчат тэвэ лүлтэш, ньр шайыцын йьлгыжэш.
Амалым вэржым тангыж вэс моньрэш кодэн.
Ньр вьк, алык вьк, тышка-влэ вуйыш
Шьртны йалаважым колтэн шындэн.
Шагавуйжы дон шагалышы кэа,

Кэшйлажы мьралта.

Цила нэлыжы йрвэзы эдэмын пулшэшыжы...

„Эх“ шүмэм, ит ойхыры! Пашаэт кыц каналток!

Кэчыжат, цэвэр ирокшат, цилан та пурь лида!“

Т Ъ О Т Ь А.

Цара лэпкан, ош пандашан

Тьотья шынцалта.

Стол вьлныжы сыкыр кия,

Вьд цашкажы шынцалта.

Ошэм шынцын, шонэм шынцын,

Тупшат пүгыргэн.

Шукы кужы курым мьчкы

Ойхы ужалтын.

Эргы-влэжы, йныкажы,

Колэн пьтэныт;

Пьси сьнцал, капэт-кылэт

Цила пьтэныт.

Тьотья сага, пөртыштыжы

Коты вэлэ йлалта;

Тидят шонь; кэчы мьчкы

Мьргэ амала.

Калья.

Калья йажон Ылалтэн:
Мамыкышты амалэн,
Тарам, шэлым молы кэчынь
Пайан ганьок тиды качкын.

Калья пишок шып Ылын,
Тэмын кэрдтымь Ылын:

Тиды пырэн атышкы,
Нылэн шындэн патылым.

Патыл налэш толыныт,
Кальям тышан ужыныт.
Тидым атэш арэныт,
Вара пуштын шуэныт.

3. ЙАМАК-ВЛӐ.

„Кӑлымди—парнья“ (Йамак).

Кӑлымди дон кӑважӑ ӑлӑнӑт. Икӑна кӑважӑ Кӑлымдим вӑдлӑн колтӑн. Кӑлымди вӑдлӑнӑшыӑм шӑндӑнат, ломбы вуйышкӑ кӑцкӑ качкаш кузӑн кӑэн. Кӑцкӑм качкӑн, качкӑн... Тӑвӑ карӑм гӑц мӑскӑ куза; ломбӑ докӑ толӑн шагалӑнат, пона: „Кӑлымди—парнья, рост-рост! Валӑт кӑнӑ, валӑ! Ырзӑнат валтӑм, роӑнат валтӑм!“ манӑш. Ырзӑ, ӑрзӑ, валтӑн ак кӑрд; мӑнӑшок карӑмыш вала.

Кӑважӑ карӑм тӑрыш валаат „Кӑлымди-и: Вӑдӑтшы-ӑ!“ манӑш.

„Мӑнӑ лӑдӑ-ӑм, мӑскӑ улы-ӑ, токорак вӑлӑ кӑ-ӑш!“ манӑш Кӑлымдижӑ.

„Валок, вӑдӑтӑм кузӑктӑна-ӑ!“ манӑш кӑважӑ. Вӑдӑм коктӑн кузӑктат. Йӑнӑт, йӑнӑт; вӑдӑшты пӑтӑн кӑэн.

Кӑлымдим кӑважӑ ӑчӑ вӑдлӑн карӑмыш колта. Кӑлымди вӑдлӑн ӑчӑ вала. Ломбӑ докӑ шоӑшӑт, вӑдлӑнӑшыӑм шӑндӑлӑлӑш; ӑшкӑ ӑчӑ ломбӑ вуйыш кузӑн кӑӑ. Кӑцкӑм качкӑш, качкӑш... Тӑвӑ карӑм гӑц мӑскӑ куза. Ломбӑ тӑнӑш толӑн шагалӑшат: „Кӑлымди-парнья, рост-рост! Валӑт кӑнӑ, валӑ! Ырзӑнат валтӑм, роӑнат валтӑм!“ манӑш. Ырзӑ, ӑрзӑ, валтӑн ак кӑрд. Вара мӑнӑшок кӑэн колта.

ӑчӑ кӑважӑ мӑӑ. „Кӑлымди-и! Вӑдӑтшы-ӑ!“ манӑш. „Мӑнӑ лӑдӑ-ӑм, мӑскӑ улы-ӑ, токорак вӑлӑ кӑ-ӑш!“ манӑш Кӑлымдижӑ.

„Валок, вӑдӑтӑм кузӑктӑна-ӑ!“ манӑш кӑважӑ. Вӑдӑм кузӑктат. Йӑт, йӑт; вӑдӑшты ӑчӑӑт пӑтӑн кӑӑ.

Кӑлымди ӑчӑ вӑдлӑн вала. Ломбӑ докӑ миӑн шоӑшӑт, вӑдлӑнӑшыӑм шӑндӑлӑлӑш; ӑшкӑжӑ ломбӑ вуйыш кузӑн кӑӑ. Кӑцкӑм качкӑш, качкӑш...

Тӑвӑ мӑскӑ цудӑргӑ шӑргӑ гӑц лӑктӑш; ломбӑ тӑнӑшкӑ толӑшат, ломбӑм ӑрзӑлӑш: „Кӑлымди-парнья, рост-рост! Валӑт кӑнӑ валӑ!“

Ырзэнэт валтэм, роэнэт валтэм!“ манэш. Ломбым ырзэ... когоракыны
ырзэл колта ломбый „цыйдыр-цудыр“ важгэ лэктын вазэш.

Кылымди-парньам тышак мөскө качкын колта.

Йамак ымбакый, мыйнь тэмбакый.

Калья. (Йамак).

Кого шыргышты калья ылэн ылын. Иканак калья пөжәшкы гыц
ләктәшәт, качкыш кычәл пьрткә тыргәштыл каштәш. Каштәш-каш-
тәш, вуйшкыжы тум эхәль „пьртлоч“ кәнвазәш.
Калья лүдын колтаат, „тырт-тыорт, тырт-тыорт“
кыдалат пәлә. „Мыгыльдан сәр толыныш“ манэш
Кыдаләш, кыдаләш... морэным вәш лиәш.

„Калья тосәм, кыш вара кыдалат?“ манэш
морән.

„Мам ат кыдал вара: мыгыльдан сәр покта!“
манэш калья. Морәнәт лүдын колтаат, калья дон
иквәрәш кыдалаш тынәләш. Коктын кыдалыт-кы-
далыт,... ырвыжым вәш лит. Ырвыж калья гыц
йадәш:

„Калья тос, кышкы вара кыдалыда?“ манэш.

„Кышкы, аһәт, йндә пьрән кәмымәлә? Тәвә вуйәм моло кыцә

пуал шынцын; ой-ой, кыцә эчә пьсын кыдалат, йаләт вәлә кагакын
моло кайын колта. „Мыгыльдан сәр“ толәшыш, пәләт вара тыдым?“
манэш калья.

Ырвѣж лүдѣн колтаат, и—их!... мѣрѣкта, йалжѣ дон пачшѣ вѣ-
лѣ пѣлт-полт кайѣн колтат. Кѣдалѣт, кѣдалѣт кѣмѣтѣн, шѣралт ва-
зѣт вѣлѣ—йаѣлѣн шѣнцѣнѣт... Пирѣм вѣш лит... Кѣш вара ѣндѣ
тѣгѣок кѣдалѣда?“ манѣш пирѣ. „Мам ат кѣдал вара: мѣгѣльдан
сѣр толѣш вѣт!“ манѣш калѣа. Пирѣт сагаштѣ кѣдалаш тѣгѣлѣш.
Кѣдалѣт-кѣдалѣт..., мѣскѣм вѣш лин шѣнцѣт. Мѣскѣжѣ: „кѣшкѣ вара
ѣндѣ тинѣрѣн кѣдалѣда?“ манѣш. „Мам ат кѣдал вара?“ манѣш
калѣажѣ, „мѣгѣльдан сѣр толѣш, ат пѣлѣ гѣцѣ?“ манѣш.

Мѣскѣат лүдѣн колтаат, йалѣрѣк паштѣкѣштѣ мѣгѣлткѣ колталта.
Кѣдалѣт—кѣдалѣт, пиш когон йаѣлѣн шѣнцѣт. Ми эн шага-
лѣт кого мѣнѣм тѣрѣшкѣ. „Алдок, ти мѣнѣмѣшкѣ цилѣн тѣргѣнѣ!“
манѣш ѣрвѣж. „Айда, тѣргѣштѣнѣ!“ манѣт молѣжѣ. Цилѣн паштѣк-
паштѣк мѣнѣмѣш тѣргѣштѣт. Мѣнѣмѣш пѣрѣн шѣнцѣтѣт, иктѣ кок
кѣчѣ лѣктѣок шѣнцѣт. Мѣскѣн мѣшкѣр шужѣн шѣнцѣш. „Качмѣ шо-
ѣшѣш, кѣм вара качкѣна?“ манѣш мѣскѣ.

„Кѣ кужѣн цѣрнѣдѣок саслѣн ак кѣрд, тѣдѣм качшаш“, манѣш
ѣрвѣж. „Йара, йара!“ манѣт молѣжѣ. Тѣвѣ ѣндѣ цилѣн саслаш, ур-
мѣжаш тѣгѣлѣт, мѣнѣм кузѣн кѣ вѣлѣ саслат. Изиш вѣл ѣртѣ, калѣ-
ан шѣлѣш пѣтѣн кѣ, цѣрнѣн колта. Калѣам кѣчатат, качкѣн колтат.
ѣчѣ вѣс пачаш саслаш тѣгѣлѣт. Саслат-саслат, морѣн прахѣн шуа,
шѣлѣш пѣтѣн кѣэн. Морѣнѣмѣт качкѣн колтат. ѣчѣ кѣмшѣ гѣнѣ
саслаш тѣгѣлѣт. Пирѣ дон мѣскѣ йаѣн пѣт саслат цѣркѣнѣт, пѣжѣлт

шынцйһыт вӱк; ырвйж йшмам вэлэ кӱрэн шындэн, [йукшым ак лйк, Пирй царнэн колтаат, ырвйж тйшакок мӱскӱ дон пирйн пйлшым шэлэш вэлэ цйркйнӱ, сасла.

Пирйм кычатат, ырвйж дон мӱскӱ качкаш тйһӱлйт. ырвйж кач-мйжй годым пирй йал-влӱм со йшкӱ лйвакйжй опта. Пирйм качкын пйгӱрӱт. Мӱскӱн мйшкйр эчӱ шужаш тйһӱлэш; качкйш укӱ. ырвйж со изин-изин лйвӱцйнжй пирй йал влӱм лйктӱшӱт „лозйр-лозйр“, качкйлдалэш. „Мам вара тйнь со качкат?“ манӱш мӱскӱ. „Ышкӱ йалӱм кйрйнӱмӱт качкам манӱш ырвйж. Мӱскӱӱт ик йалжй кйрӱшӱт, качкӱш. Варарак эчӱ ырвйж тамам лозйргӱ качкӱш. Мӱскӱ эчӱ йадӱш: „мам, вара, тйнь качкат манӱш. Вӱс йалӱм качкам“, манӱш ырвйж. Мӱскӱ эчӱ вӱс йалжйм кйрӱшӱт, качкйн колта. Вара мӱскӱ йалтймй, маклака гань лин вазйн. Мӱнӱм тйрйшкй карак чӱгӱштӱн толӱшӱт, ырвйж гйц йадӱш: „ырвйж тйклацй, пайӱтйм изиш пукшӱт вӱл?“ манӱш.

„Цилӱ кӱк-влӱм тишкй погӱн тол дӱ ти мӱнӱмйм сӱвй дон мӱдйдӱ! Вара пукшӱм“, манӱш ырвйж. „Йара!“ манӱшӱт карак чӱгӱштӱн кӱӱ.

Кӱк влӱ толаш тйһӱлйт, мӱнӱмйм вужгӱ сӱвй дон тӱмӱт вӱлӱ... Тӱмӱн шйндӱтӱт, ырвйж сӱвй ара мйч мӱнӱм гйц кйдал тй лӱктӱш Кӱк-влӱжй кйзйгӱш вильӱ качкаш мӱнӱм тйрйш чӱгӱштйлыт. ырвйж кйзйгӱтӱт шйргйштй йалйм алталӱн каштӱш. Йамак ймбакй, мйнь тӱмбакй.

Пика дон Турна. (Йамак).

Марй дон ватй ёлэнйт, ёлэнйт... шым эргым ёштэнйт. Эргй-влашты кушкйнитат, мёндёркй шйргйшкй кээн колтэнйт; кэмйшты годым аваштылан кэлэсэн кодэнйт: „ёдёрйм ёштэт кынь, корнэш шёдёрйм шагалты; эргым ёштэт кынь, пикшым шагалты“, маньнит. Шым шумбэ-влан авашты ёдёрйм ёштэн, тидым Пика маньн лём-дэнйт. Авашты корнэш шёдёрйм шагалтэн кодэн. Вара, тагыцэ аньат, шёдёр йамьн кээн. Та маньар и эрта... Пика когорак лиэш. Икканак аважй Пикам кйважй докй тйллан колта. Кйважй докй тйллан колта. Кйважй докй Пика миаат, кйважй тидёлан попа: „тыньын вэт шым ёзат улы“, атыатлан тынь йёр-йёр аравам ёштйток, вара ёзат-влё докй хйналаш кэ“ манэш. Пика токйжй миаат, пёртыш пёрёдэок окнья вашт тйлым пуа, аважй гыц цёзым кйча. Аважй Пикалан цёзы шйшёрйм анцёлвачэшбжй окнья вашт йоктарэн пуа. Пика аважй гыц йадйшташ тынгалэш: „шым ёзам улы гыцэ?“ манэш. Аважй ёнэж кэлэсы гыньат, вара кэлэса: „лачок улы“ манэш. Вара Пика атыажёлан йёр-йёр аравам ёштйктё, ёза-влёжй докй кэаш тэрванё; сагажй изи пи дон йакшар аптаным нэлэш. Аважй Пикалан анцёл-вачэшбжй цёзы шйшёрйм ёштэн колта. Пика араважкйжй кузэн шынцэшат, мёрйм вёлё мёралта:

„Йёр-йёр арава, йёр-йёр!
Изи пиэм, опталток!
Йакшар аптанэм, мёралток!“

Пикан араважй ёшкэок кэаш тынгалэш; кэа-кэа... Тэвэ шйргй логыц Турна (увэр ёдёр) лэктын шагалэш: „мёньёмат шёндёй!“ манэш. Пика шёндё. Кэат-кэат... йар тёрёш миат. „Айда, йарёшкй нёштёлаш пёрэна“ манэш Турна. „Айда“ манэш Пикажй. Пёрат нёш-тылаш. Турна Пика гыц анцёлрак лэктэшат, Пикан тйгёрйм чиэн шёндё, Пикалан ак пу. Пика аважым сёгёрёш тынгалэш: „ави, Турна мёньын тйгёрём чиэн шёндэн“ манэш. Аважй Пикан йукём колэшат, йёлэрёк кёрёж миа, Турна вёлэш тйгёрйм кйдаш нэлэш, Пикалан чиктэн пуа. Вара эчэ Пика дон Турна анцёлкёла кэат. Турна эчэ попа: „кйцэ, вара, аватшй мёндёрцок йукэтшым колэш?“ манэш. Пикажй попа: „мёнь авамьн цёзы шйшёржём анцёл вачёшкэм йоктарэн нёлынэм, тёдён дон колэш“ манэш.

Кэат-кэат... эчэ вэс йар докй шот. „Айда, йарёшкй нёштёлаш пёрэна“, манэш Турна. Мёньын тйгёрём чиэнатат шёндёй гынь йара“,

манэш Пикажы. „Агым“ манэш Турна. Эчэ нүштэйлйт. Турна анцыц-
рак ләктәшәт, Пикан тьгьырым кьчаат, тьгьыр пач кьц шьшәрым мьш-
кьн колта, вара чиэн шьндә. Пика нүштэйл ләктәшәт аважым сьгьй-
рә, сьгьйрә; аважы ак кол. Магьрән—магьрәнөк вара Турнан тьгьы-
рым тә чия. Вара арава кузән шьнцытәт, эчэ кәәт. Пика ак мьры,
магьрә вәлэ. Арава ак тарвань. Турна кого йукшы дон ышкә мьраш
тьнәләш:

Йүр-йүр арава, йүр-йүр!
Изи пиэм, опалток!
Йакшар аптан, мьралток!“

Арава акат тарвань. Турна Пикам шияш тьнәләш. Пика магь-
рән-магьрән тә мьра.

„Йүр-йүр арава, йүр-йүр!
Турнажы Пика лин,
Пикажы Турна лин!“

Араважы „льчьыр-льчьыр, льчьыр-льчьыр“ мьраш тьнәләш. Кәәт-
кәәт... Пикан ьзә-вләжы докы миэн шот. Ньны хьна-вләм ужьн кол-
татат, хьна-вләм нәләш ләктәт. Пөртыш пьрымькы, Турнам стөл лош
пьртән шьндәт, Пикажым (шьжарыштым) сүк лькышты шьнцытәт.
Иргодәш Пикам имньи йүктәш колтат: „шьшәр йарыш кәөк, йүктән
толок“, маньт. Пика йүктәш кәә. Йәр докы миэн шагаләшәт,
мьралта:

„Шым ьзәмьн шым алашажы
Кьр ганьок кошкышты!
Шьшәр йәр пьч, пьч!..“

Шьшәр йәр пьчын кәә, имньи-влә йүтәок тувьргә вәлэ кузән
кәәт. „Имньи-вләэтшы, вара, йүэвь?“ маньт. „Йүэвь“ манэш Пика.
Эчэ иргодәш Пикам имньи йүктәш колтат. Пика эчэ мьрыжым мь-
ралта:

„Шым ьзәмьн шым алашажы
Кьр гань кошкышты!
Шьшәр йәр пьч, пьч!..“

Шьшәр йәр эчэ пьчын кәә; имньи-влә эчә йүтәок тувьргә ку-
зән кәәт! Вара йәңә-вләжы цаклаш тьнәләнйт: имньи-влә йүн толыт,
царышты со кьлток; анчат,—имньи-влә кошкат вәлэ. Ик йәңәжы Пи-

ка паштэк имньи йүктүмаш кээ, мйрыжым колышталэшат попа: „малын вара тэнэ мйрэт?“ манэш.

„Ыньэ малын Турнам, Пика вйргэмйм чиэн шйндэнэт, стёл лошкы пйртэн шйндэнда, Пикажым имньи йүкташ колтэда?“ манэш Пика. Пика йэнгажлан цила шайышт пуа, йэнгажы йза-влажылан кэлеса. Тидым колын колтатат, Турнам Пикан йза-влажы шым иаш ожы пачэш йалштэн колтат.

Турна имньи пачышты кэчымжы годым—

„Вуйэм мйчывуй лижы,
Капэм кашка лижы!
Кидэм крапля лижы,
Йалэм шуэrvандй лижы!“...
манэш.

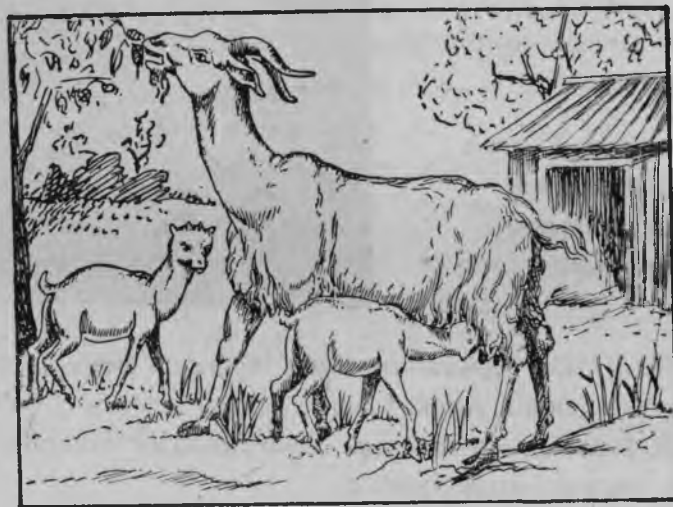
Шым иаш ожы Турнам ты чымэн пуштэш. Вара Турнан вуйжы мйчывуй лиэш, капшы кашка лиэш, кидшы крапля, йалжы шуэrvандй лиэш. Пика йзажы-вла сага йлаш тыгалэш: кйзышат йлат...

Йамак ымбакы, мбнь тэмбакы.

Кэсй дон мөскә (Йамак).

Шыргй лошты, изи пөртшыты кэсй йлән; тидың кйм игьжы йлың. Качкаш кэмьжй годьм игь-вләжылан кэсй тәңә кэләсэн кода: „токыда кого йукан пьрйнәжй гйнь, тйдйм ида пьрты“, манәш, „Тьдйм пьртымькыда тәмдәм циләдам качкәш“, манәш; вара йшкә ләктын кәй. Шукат ак эрты, тәвә мөскә толәшәт, кого йук тон мьралта: „пйсмән гач ванчйшым, пйсмән шудым пьрыльым, пйңжй гач ванчйшым, пйңжй шудым пьрыльым; йдырәм-влә, колтыдок!“ манәш. Кэсй игь-влә ак колтәп. „Тьнь авәмлә ат мьрй доко; авәм изи йук тон мьралта“, маньт. Мөскә сәрналәшәт токыжй кәй.

Тәвә кэсй игь-влән авашты толәш. „Пйсмән гач ванчйшым, пйсмән шудым пьрыльым, пйңжй гач ванчйшым, пйңжй шудым пьрыльым; йдырәм-влә, колтыдок!“ манәш. Игь-вләшты амасам пачын колтат; авашты пьрән кәй, циләшты гйц йадәш: „мөскә кугузам шьдә пьрты вара?“ манәш. „Укә, шьнә пьрты!“ маньт. Авашты игь-вләжым пукшалтат, куашнам йрваләш; вара шыргыш ләктын кәй. Тәвә изиш лиәшәт, мөскә толәш, изи йукын мьралта: „пйсмән гач ванчйшым, пйсмән шудым пьрыльым, пйңжй гач ванчйшым, пйңжй шудым пьрыльым; йдырәм-влә, колтыдок!“ манәш.

Кэсй игь-влә кйлым колталтәв колтат, анчат... мөскә пьра; лүдйн колтатат, цилән шьлың шьнцйт: икты ваштыр лываккы, вәсй трува коргыш пьрән кәй, кымшыжй камака лываккы кыдал пьра. Мөскә куашнашкы мийәт, йрвалтышым качкаш тьңәләш.

Тидым колын колтатат, кэсй игы-влә „льогы-льогы-льогы“ ваш-
тыл колтат. „Пишокат идә ваштыл, тәмдәмәт молмат качкам!“ манәш
мөскә. Кэсй игы-влә лүдүн колтатат, шып лин шынцйт. Мөскә йрвал-
тыштым качкын пьтара да ваштыр лывалныш кэсй игым качкын колта;
вара камака лывалнышым лыдыр-лодыр пьрыл шуа да нэлын колта.

Кымшы кэсй игыжым мон ак кәрд; вара ләктәшат шыргыш кээн
колта. Тә нүжвәц изи игы амасажым чүчын, тыкылән ижы шында.

Аважы толәшат: „пысмән гач ванчышым, пысмән шудым пь-
рылым, пьнжы гач ванчышым, пьнжы шудым пьрылым, йдырәм-влә,
колтыдок!“ манәш. Изи игы кылым колта; аважы пьрән шагаләшат,
йадәш: „жышты вара ажат-вләжы йлыт?“ манәш. „Мөскә кугузам кач-
кын кәш вәт!“ манәш. Тидым коләшат, аважы мөскә кычаләш кәә.
Кәә, кәә; тәвә кырык нәрышты мөскә канән кий. „Айда, мөскә, сьнә-
далына.“ манәш кэсй. „Агым, мьшкырем кого“, манәш мөскә. Кэсй
тышәкән шайкыла цакналәшат, мөскәм мьшкыржы гыц логал колта!..
кэсй игы-влә ләктын шагалыт.

„Вара, кун понгышты—мөскә кугузадан, аваданышты шокшырак?“
манәш авачты. Ик игыжы — „кугузамын понгышток шокшырак“,
манәш. Вэсжы „авамнышток шокшырак“ маныт. Кэсй ик игы-
жым вәләшат, пичы мань вуйәш кәрыл кода, молыжы дон кызытат
ыла. Мөскә кугуза вәлә тагынам колән.

Йамак йибакы, мьнь тәмбакы.

Ши шуран тәгә (Йамак).

Мары дон ваты йлат-ылат... ик йдырым йштат. Йдырын аважы
шукат ак йлы, колән кәә; ныл йаш Овика тьлыкәш киән кодәш.
Пөрт көргышты паша йштышы укә лиәшат, Овикан атыажы вараш
ватым налын шында. Ты ватын йшкә йдыржы йлын, Овика йашок.
Овика цәвәр, йшан йдыр йлын, вараш аважын йдыржы чичакә, худа
йлын. Тидын донок вараш аважы Овикәм ак йараты, ужын ак кәрд
йлын: паша йштымашты вараш аважы Овикәм качкын качкәш йлын,
ныгынамат Овикән пашам ак йарыкты. Кок йдыр кушкыт, кәпәш шот.
Вараш аван йдыржы нәчкәш кушкәш; Овика вәлә пашашты каштын.
Вараш ватын йдыржы йалахай, нымат йштән ак мьшты, аважы ганьок
турна, орда йләш. Тидым иктәт ак йаратәп.

Ик канак вараш ваты марыжылан попа: „йдырәт сьнцаәшәмәт
ынжы кай, кыш шанәт, тыш цикык, иктә кого шыргы лошкы шуән

кодок!“ манэш. Иргодэш вараш аважы мьскылэнок ломьж шэргиндым кўэшт пуа. Атьяжы имным кыцкаат, пөртыш Овикалан пьра; аважы мешакыш ломьж шэргинды-влэм оптэн пуа. Овика дон атьяжы лактытат кыдалыт, кыдалыт... кого шьргыш пьрэн кэат. Шьргы покшалны каван шынца. Овикам атьяжы каван тынгэш ты шьндэн кода.

Овика каван тынгышты шьнцалта, тошна мьрым мьралта, ломьж шэргиндыжым пьрылэш. Вадат лиэш, кэчат шьргы шайыкы вала. Овикам йыкырака нэлэш; лүдын-лүдын нок каван вуйыш куза. Тэвэ йьд лиэш; тылзы куза. Овика йьрвэш анчал сарна: цила кай эш; ма лактын шагалэш, ма

шьргышты кайын колта, Овика тьдым вэлэ вьчэн шьнца.

Тэвэ шьргы логыц ши шуран, ши кычан, ланцыра мижан тага лактэш. Тидым ужын колтаат, Овика тошна йукын мьралта:

„Ши шуран, ши кычан, ланцыра мижан тагажы!
Кўм качкаш толэш? Овим качкаш толэш!“...

Тэнэ мьралта да шуды лош пьйэн шьнцэш. Ши шуран тага толэшат, каваным логаш тынгалэш. Овикам качнэжы. Лога, лога, каван йрды йактэ пьргэт пьра; вара пьтрак логал колта... шуржы кырын вазэш. Вара каваным йалжы дон йдыраш тынгалэш; йдыра-йдыра, кыч-влэжы тарвалт вазыт. Ши шуран тага нымат йштэн ак кэрд; Овикам качкын ак кэрд.

Сотэмаш тынгалэшат, тага шьргыш кыдалэш. Овика каван вуйгыц валаат, ши шур-влэм, кыч-влэм артнышкы погэн пишта. „Итай, атьам толэш сай“, манын Овика шаналта.

Тонгышты Овикан вараш аважы марыжым шьргыш кэаш йышкыра: „шьргыш кээн толөк, йдырэтын лу-влэжым постарэн кандок“, манэш; „толмашэшат мьнь колышым эртэраш мэлэнэм кўэштам“ манэш.

Мары ватым колыштэш: шьргыш кыдалэш. Тэнэчшы сараныш миэн шоэшат, анча—йдыржы каван сага шьнцылта, сусу мьрым мьралта, атьяжым ужэшат, йьралта. Атьяжат пиш сусу лин колта.

Овикә йьд ваш мам ужьн, цилә шайышт пуә; вара ши шур-влә-жым, ши кыч-вләм әртнѳь гыц лыктын атьажылан анчыкта. Атьажы дон Овикә тирәш шынцѳтәт, токышты кыдалыт. Токышты миән шот, капка пачаш валат. Пѳртѳшты изи пишты капка йукым коләшат: „ам-хам-хам! йамаш кәшы акам пайән вәлә толәш“ маньн опталта. Вара ш авә мәләнәм кѳүшт шалга: „рок вашт кәма! мам вара тынь равәдат?“ манәш. Пи со ик ладѳ дон опта, ак цәрнѳ. Ватѳ пим сәлмәвандѳ дон шийш тынәләш. Анчаләш: лачок Овикә пѳртѳш әртнѳжым пѳрта; пѳраат, стѳл вѳлән ши шур-вләм, ши кыч-вләм „цужж“ оптал шындә. Тышәкәнок вара ш авәжын сѳнцәжы йѳлән-кәә. Иргодәш ватѳ марѳжым рѳмәлгынок кѳннылта: „мыньн ыдѳрәмәт йндә шѳргѳш нәгән кодок“, манәш; „тыдѳ тинарым агыл, ик тирѳмок оптән канда“ манәш. Ыдѳржылан шаданѳ шәргиндѳм ыштән пуа, ыжгам чиктә; „ши шуран тәгә-влә толыт кынь, пандѳ дон шурѳшты гыц шийш тынәл“ манәш, тымда. „Йара“ манәш ыдѳржы. Тоцѳннышты ләктѳтәт, тәвгәчшы вәрѳшкы кәәт. Кыдалыт-кыдалыт... тәвә миән шот. Марѳ ыдѳржым кәвән тынәш валтән кодаат, токыжы кыдаләш. Йьд лиәш. Тәвә ши шуран тәгә-влә шукын шѳргѳ логыц ләктыт. Ыдѳр нинѳ гыц лѳдын колтаат, кәвән тынәш пѳйән шынцәш. Тәгә-влә толын шагалытат, ыдѳрым логаш тынәлыт; логат, логат-ыдѳрым пуштын шуат.

Вара ш ватѳ ирокок марѳжым шѳргѳш покта, ыдѳржым йѳләрәк кандѳкта; сагажы шѳндыкым шындән колта; ышкәжы толмәшәшты нѳәмѳрым шолтән йәмдылә. Марѳ имным кыцкәәт, эчә шѳргѳш кыдаләш. Тошты вәрѳшкыжы кыдал мийәт, анча: ыдѳр укә, лу-вләжы вәлә шәләнән вазыныт. Лу-вләм постараат, шѳндыкыш опта; вара токыжы кыдаләш. Капка анчыкы кыдал мийәт, пачаш вала. Пѳртѳшты изи пи капка йукым коләшат: „ам-хам-хам! пайаш кәшы акам йамын толәш вәт“ манәш, опталта.

Ватѳ: „вуйәт шѳрәнәмә! мам вара попәт?“ манәш. „Нәмә!“ манәш. Мәләнәм лыктын пуа. Пи со ик ладѳ дон опталта. Ватѳ тылвандѳ дон пим лыпшал-лыпшал колта. Анчал колта: ыдѳржы укә. Марѳжы шундыкым пачын шуа: лу-влә вәлә кият. Ватѳ йукын мәгыраш тынәләш. Вара ойхѳрән-ойхѳрәнок ватѳ цәрләнәш тынәләш; изиш лиәш, колән кәә. Овикә атьажы дон коктѳнок киән кодыт. Атьажы Овикән ныр пәшәшты каштәш, Овикә пѳрт пәшәм ышта. Коктын пиш йәжон ылат. Вара Овим йәжә вәрѳш атьажы марлан пуа. Кызытат Овикә дон марѳжы пурын ылат.

Йамак ымбакы, мынь тәмбакы.

Ош вѣлѣ (Йамак).

Ик нэээр, кѣчэн каштшѣ вѣтѣ йлэн йлѣн. Иканѣк ти вѣтѣ шѣкшѣ йѣдалѣм нѣлэшѣт кѣчѣш лѣктэш. Шѣкшѣ йѣдалѣжѣм шѣв-шѣн корнѣ мѣч кѣѣ-кѣѣ, солѣш миэн шѣѣш. Тѣвѣ ик пѣрт трува гѣц вѣжгѣ вѣлѣ шѣкш лѣктэш. Кѣцѣзѣй вѣтѣ тѣрок ти пѣртѣшкѣ пѣ-раат, йадѣш: „хѣзѣжѣ улѣ вѣра?“ манѣш. „Улѣ, улѣ!“ манѣш хѣзѣ вѣтѣ.

„Амалѣш пѣртѣт вѣл?“ манѣш кѣцѣзѣй вѣтѣ. „Малѣн ам пѣртѣ? толок, шѣцѣк!“ манѣш хѣзѣ вѣтѣ. „Йѣдалѣтѣжѣм кѣш вѣл пѣштѣ-шѣш?“ Манѣш вѣтѣ. „Цѣвѣй вѣтѣш пѣштѣмѣ!“ манѣш хѣзѣ вѣтѣ. „Йѣра“, манѣш вѣтѣ. Кѣцѣзѣй вѣтѣ цѣвѣй вѣтѣш кѣѣѣт, йѣдалѣжѣм цѣвѣй полкѣш, вѣрѣ вѣлѣн пѣштѣ. Вѣдѣ лиѣшѣт, качкѣйлѣдалѣт, йѣт, вѣра амалѣш вѣзѣт.

Ирѣк кѣцѣзѣй вѣтѣ кѣнѣйлѣшѣт, вѣтѣш йѣдалѣжѣлан кѣѣ. Цѣвѣй-влѣ йѣдалѣжѣм йѣшкѣ шѣндѣшѣштѣ лѣвѣвѣртѣн шѣндѣнѣт. Кѣцѣзѣй вѣтѣ пѣртѣш йѣраат пѣпа: „Йѣдалѣм цѣвѣй-влѣ лѣвѣвѣртѣн шѣндѣнѣт, йѣдалѣ вѣрѣш цѣвѣтѣм пѣт кѣнѣ вѣлѣ“, манѣш. „Пушѣш“, манѣш хѣзѣ вѣтѣ. Вѣтѣ цѣвѣй нѣлѣшѣт, ти пѣрт кѣц лѣк-тѣш, йѣмбѣкѣла кѣѣ. Кѣѣ-кѣѣ, кѣѣ-кѣѣ, вѣс солѣш амалѣш пѣра.

Пѣртѣш пѣраат йадѣш: „амалѣш пѣртѣдѣ вѣл?“ манѣш. Хѣзѣжѣ: „малѣн ам пѣртѣ, толок, пѣрок“, манѣш. „Кѣшкѣ вѣл цѣвѣм пѣтѣрѣ-шѣш?“ манѣш вѣтѣ. Лѣдѣ полкѣш пѣтѣрок, ма-нѣш хѣзѣжѣ. Вѣтѣ цѣвѣйжѣм лѣдѣ полкѣшкѣ колѣталѣ. Вѣра йѣшкѣ пѣртѣш пѣраат, качкѣт, йѣт, амалѣш вѣзѣт.

Ирѣк кѣнѣйлѣшѣт вѣтѣ цѣвѣйжѣ докѣ кѣѣ. Анчѣ—цѣвѣйжѣм лѣдѣй-влѣ чѣнѣн пуштѣнѣт. Пѣртѣш пѣраат, хѣзѣлан пѣпа: „цѣвѣм лѣдѣй-влѣѣт чѣнѣн пуштѣнѣт, вѣрѣшѣжѣ лѣдѣтѣм пѣтѣ ат кѣрд“, манѣш. „Йѣра, пушѣш“, ма-нѣш хѣзѣжѣ. Кѣцѣзѣй вѣтѣ лѣдѣм нѣлѣшѣт кѣѣ-кѣѣ, солѣш пѣра. Ик пѣртѣшкѣ пѣраат, хѣзѣ гѣц йадѣш: „амалѣш, пѣртѣт вѣл?“ манѣш. „Пѣртѣш кѣлѣш - пѣрок, пѣрок!“ манѣш пѣрт хѣзѣ. „Лѣдѣм вѣлѣ тагѣш пѣр-тѣшѣш?“ манѣш вѣтѣ. „Комбѣ полкѣш пѣ-тѣрок!“ манѣш хѣзѣжѣ. Вѣтѣ лѣдѣйжѣм комбѣ вѣтѣш пѣтѣрѣ. Кач-кѣт, йѣт, амалѣш вѣзѣт.

Ирок кыньылытат, ваты лыдыжы докы миэн анча—лыдым комбы-вля чынгэн пуштыныт. Ваты хозалан попа: „комбы-вляэт лыдем чынгэн пуштыныт; лыдем варэш комбым путэ ат кэрд“, манэш. „Иара, пушаш“, манэш пөрт хоза. Ваты комбым нэлэшат, кэа-кэа, эчэ солаш амалаш пыра. Ик пөртышты шыкш лакмым ужэшат, ты пөртыш амалаш пыра; пырэн шагалэшат, хозажы гыц йадэш: „мыньым амалаш пыртэт вал?“ манэш ваты. „Ма... пыртышаш, пырок ыньэ“ манэш хоза. „Комбэм улы ылнэжы, кыш пиртышаш вал?“ манэш ваты.

„Тага полкыш пирок“, манэш хозажы. Ваты комбым тага-вля лош колта. Качкыт, йут, амалат.

Ирок кыньылытат, ваты комбыжы докы кэа. Комбыжым тага-вля логэн пуштыныт. Кыцызы ваты хозалан попа: „тага-вляэт комбэм логэн пуштыныт, комбы варэш тагам пуэт кынь вэлэ?“ манэш. „Иара, пушаш“, манэш порт хозажы. Ваты тагам нэлэшат, кэа-кэа, кэа-кэа; солаш шоэш; вара амалаш пыра. Ик пөртыш пыра да йадэш: „амалаш пыртэда?“ манэш. „Малын ана пырты, пыртышаш“, маныт хоза-вля. „Тагаэм кышкы пиртымла вал?“ манэш. „Ушкүж локшы колтышаш“, маныт хоза-вля. Ваты тагам ушкүж локшы колта. Ышкэжы качкэш, йүэшат, амалаш вазэш.

Ирок ваты кыньылэшат, тагажы докы кэа. Мимэшкыжы ушкүж-вля тагам логэн пуштынытат. Ваты хоза-влалан попа: „тагаэм ушкүж-владэ пуштын шуэныт“, манэш. Тага варэш ушкүжым путэ ада кэрд“,

манэш. „Иара, путэ ак ли“, маныт хоза-вля. Ватылан ушкүжым пуэн колтат. Ваты ушкүжым видэат, кэа-кэа, кэа-кэа, солаш пыра. Солашты ик пөртышы пыраат, йадэш: „амалаш пыртэт вал?“ манэш. „Малын ам пырты, пырок“, манэш пөрт хоза. „Ушкүжэм кышкы вал пыртал-

шаш?“ манэш вәтй. Хозажй кәләса: „ош вйлы полкйшкй питйрок“, манэш. Вәтй ўшкўжшйм ош вйлы-влә лошкй пйртән колта. Качкйт, йўт, амалат молй.

Иргодәш кйньйлытәт, вәтй ўшкўжшй докй кәә. Ўшкўжйм ош вйлы-влә чймән пуштйныт шуәнйт. Кйцйзй вәтй хозалан попа: „ўшкўжәм ош вйлы-вләәт чймән пуштйныт, ўшкўжәм вәрәш ик ош вйлым путә ат кәрд“ манэш. „Йара, пушаш йньә“, манэш хоза. Ош вйлым кйцйзй вәтйлан кйчйктән пуа. „Ош вйлым пуәнәт кйнь, тиржймәт йньә пу“ манэш вәтй. Тирймәт хоза пуа. „Тиржйм пуәнәт кйнь, хамйтшймәт, пўгйжймәт, сәпшймәт пўтә ат кәрд“, манэш вәтй. Вәтйлан хоза цилә кйцкйм хәдйрйм постарән пуа.

Кйцйзй вәтй ош вйлым кйцкәәт, тирйшкйжй кузән шйнцәшәт, тә кйдаләш. Кйдаләш-кйдаләшәт, мйрйм мыралта.

„Шўкшй ййдал гйц цйвй.

Цйвй гйцын лйды.

Лйды гйцын комбй.

Комбй гйцын тага.

Тага гйцын ўшкўж.

Ўшкўж гйцын ош вйлы.

Ош вйлыжй „ньыст-ньыст!“...

Ти мýрым морэн колýн колтаат, шýргý логýц пýртик - портик кýдал лáктэш. „Кýва, кýва! мýрэт ýажо ýлнэжý, эчэ мýралтай!“ манэш. „Сагаэм шýнцýмá, вара эчэ ýажонрак мýралтэм!“ манэш вáтý. Мсрэн тирýшкý кузэн шýнцэш. Вáтý эчэ мýрýжýм мýралта:

Шýкшý ýйдал гýц цýвý“...

Мýрý ýукýм ýрвýж колэшáт, ýйвýргэ шýргý логýц лáктэшáт „кýва, мýрэт ýажо ýлнэжý, эчэ мýралтай!“ манэш. „Сагаэм шýц

токо, эчэ ýажонрак мýралтэм“, манэш вáтý. Ырвýж вáтýн тирýшкýжý кузэн шýнцэш. Вáтý эчэ мýралта:

„Шýкшý ýйдал гýц цýвý“...

Мýрý ýукýм колэшáт, шýргý логýц пирý „тýрт-пурт“ тýргэштэн лáктэш. „Кýва-кýва, мýрэт пиш ýажош, эчэ мýралтай!“ манэш пирý. Сагана шýнцýмá, вара эчэ мýралтэм“, манэш вáтý.

Пирý вáтýн тирýш кузэн шýнцэшáт, вáтý эчэ мýралта:

„Шүкшй ййдал гыц цывй“...

Ти мйрй йукйм мбскй колын кол-таат, шйргй логйц цыдыр-цудыр кйдал лйктэш, вара сйгыраш тынйалэш: „кйва, кйва, мйрэт шиш йажо, эчэ мйралтай!“ манэш. Сагана шыц токо, вара эчэ мйралтэм“, манэш вйты. Вйты эчэ мйралта:

„Шүкшй ййдал гыц цывй“...

Ындэ цилан тирйшкй кузэн шйнцинййат, кйдалыт. Тарташты кйрйн кэа. Вйты тарталан морэным колта. Морэн тарталыкклан кйдалэшят, шйргй гыц карак сывйм намал толэш. „Э, ородишкэам! тидй йара гыцэ?“ манэш вйты.

Вара йрвйжым колта. Ырвйж шйргйш кэаат, пандым намал канда. „Эх, йрвйжэм, кужы пачэм, тидй йара гыцэ?“ манэш вйты.

Ындэ тарталыкклан пирйм колта. Пирй кйчйалэш, кйчйалэшят, вилья лум намал канда. „Эх, ородй, тидй йара вара?“ манэш вйты.

Пачэш мбскйм колта. Мбскй шйргй лошты каштэш-каштэшят, кйшкйм лутыргэ намал толэш. „Эх, кэстэн шывшшй, тидй вара тарталан йара?“ манэш вйты.

Ындэ йшкэок кэтэ ак ли. „Тй имным оролыда“, манэш. „Йарайара, ороленй!“ манйт. Вйты шйргй лош вэлэ пйрэн шоэш, нйлытйн ош вйлэш кэчйлыт, кйргй хирсйжым лыктын нйлытйт, качкын колтат; вйрэшйжй олымйм шйшкын шйндйт; вара цилан шйргйшкй кйдалыт.

Вйты шйргй гыц тарталыккйм кандэн пиштаят, анча—тирйштйжй иктйт укэ. Тартам пйнчалэшят, ош вйлыжым „но, но!“ ман-колта. Ош вйлы акат тйрвйны.

Вйты эчэ покталта, лыпшал-лыпшал колта; тйшйк ош вйлы „пйждуп“ кэнвазэш. Вйты имны докй кйргйж мйа, мйгыраш тынйалэш...

Йамак ймбакй, мйнь тэмбакй.

Шйкланыш поп. (Йамак).

Марй дон вйты йленйт, ик эргым йштэныт. Эргйшты кушкэшят, тймэнь лйктэшят, попэш вазэш. Молй пайан поп-влйм анчэн-анчэн тидйт пайаш шана. Мам йштйшйш, кйцэ паййшаш?—„Пйрсам

үдүшаш“ манэш. Шошым толэшәт, ныр кажланымкы пырсам үдән шында. Изиш лимкы пырсажы шыта, пәләдәш, ладак-вләжы кайаш тыналыт. Поп миән — миән пырсажым анча: пырса йажо, попын йан сусуэмәш вәлә. Пырса поспәәш тыналмкы, поп оролаш тыналын. Ирок вәлә поп йылә кыныл ак кәрд. Поп кынылмәш кужы йалан тыртня влә пырса качкаш кәчын толын-шагалыт. Поп ик канә нынм покта, иргодәш эчә пырән шагалыт; вәсканә поктән колта, кым тынарй пырса лошты вуйым лүктән-лүктән шагалыт. „Мам йштышаш ниним? манэш поп. Вара кужы йал-вләм поп кычаш сәра.

Поп таганә-вләм йштән шында; вара пырса аважы йыр ниним шындән миә. Таганә йидә аракам оптал-оптал кода. Ышкә токыжы кәә дә кәрәм-вләм йамдыла.

Иргодәш поп кәрәм-вләм намал миәәт, анча — пырса авашты тыртня-влә арвиль кийт: цилән йүкшы лин вазынйт. Поп ниним йал гыц кычән-кычән кәрәм дон йалштән сәрнә; кәрәм мычашыжым кыдаләшыжы йалштән шында. Изиш лиәшәт, тыртня-влә арлаш тыналыт: икты кузән кәә, вәсы кузән кәә, попым кәрәм мыч күшкы кузйктән колтатат, шүды уштышаш вәрйш, шйргы лошкы намал кәәт. Тышак, сирәмәш тыртня-вла качкаш вазалыт. Поп йыләрәк кәрәмжым шүтән шуаат, кыныл шагаләш, анча — тагышты йләш, пәләнәт ак кәрд. Ордәжшкы кыргыж кәә — йынтыл йукым коләш; эчә кыргыжаләш — кого корныш ләктәш; анча — анцылныжы араваешкы, йамшык кыдаләш. Поп сыгыраш тыналәш: „шагалай, шагалай! Мыным шындай!“ манэш.

Йамшык попом араваш пыртән шында. „Анчы, кәрәм дон мыным пидын шында“, манэш поп, „тытә тыртня-влә намал кәәт“, манэш. Йамшык попом кәрәм дон пидын шындаәт, ймбакыла кыдаләш. Кыдалыт-кыдалыт, пирй полкым вәш лит. Пирй-влә төрөк имны вилән кәчалтыт. Йамшык араважы гыц тыргәштә дә шыләш; пирй-влә имным качкын колтат; попом тыкалтәлыт, тиды аравашты шынцә. Пирй-влә паштәк москә толәш. Москә тышты лу-вләм погыкала; имны гыц кодшы хамытышкы нәржым кәрыләләшәт, [хамытым чиән ты шында; вара вуйжым сәрал анча — арава паштәкшы тәрванә. Тиды гыц лүдын колтаат, москә вуй-сәра аравагә шйргы лош кыдаләш; вопшан йакты тыныш кыдал миәәт, кыдыр-гудыр йакты вуйыш кузән кәә; тышак попом аравагә пижыктән кода йшкә ұлык тыргәштә.

Тәвә мүкш хоза мұ-кузаш толәш; йакты вуйыш анчаләшәт „ой-ой, махань эчә, йалын огыл, араван ижы мұ шолышташ кузән!“ манэш. Мүкш хоза йакты вуйыш куза дә арава кәчым укшым роал ты

колта. Поп аравагэ үлбк кэнвазэшәт, колэн кәә. Мүкш хоза лүдбн колтаат, попом йәр тйрйш шйвштән миа, охыр пйшәш пйртән шйндә да, кидәшйжй вәшләм кйчйкта; вара покшакыла шйкәл колта, Ышкәжй сйгыраш тйналәш: „коллоэц-влә, пйштам поп шолйштәш!“ манәш. Коллоэц-влә вәс пйш тон толйт тә попом вәшла дон сәвән шәлйт. Поп колэн кәә. Колйш попом нйнь уалаәш таиэн кодат.

Тәвә шукәш агыл, марй араван кол нәләш толәш паштәкшй тәлгүдй кйдаләш. Марй толәшәт, колым опташ шагаләш. Тй нүжвәц коллоэц-влә тәлгүдй кйчатат, попом уала гйц лйктйн тәлгүдй вйк кйшкйжтән шйндәт, кидәшйжй рицәкым кйчйктат.

Марй колым оптаат, токйжй сәрнәләш; корнйштй шайкйжй анчал колта—паштәкшй мйктәшкй рицәк дон кйдаләш. Марй өрткән лүдбн колта; имнйжым ййләрәк лйпшал-лйпшал колта; имнйжй чйнь кйдаләш, талгүдәт төргәштйн кйдаләш. Марй токйжй кйдал миа да капкам пйрән кәә; паштәкшй поп тәлгүдй дон кйдал пйра. Марй шйдәшкән колта да попом шуэрвандй дон лйпшал шуа. Поп кудвичй покшакй ньуц кәнвазэшәт, колэн кәә. „Кйш цикйшәш колйш попом?“ манйн марй шаналта. Имнйим сәрәләшәт, марй попом шйргйш шйвштән кәә. Шыргйштй мў—кузымашкй кйдал миа. Мүкш анчйшй йактй вуййштй шйнца. Улнй, йактй тйшйштй, кок вачкй мў шйнца. Марй попом кок вачкй сага шагалтән кода, кок кидшым мў вачкй-вләш кәрйл кода йшкә токйжй кйдалы. Мүкш анчйшй кўшйц анчаләшәт, попа: „ой-ой, маханьй шйклана, кок кидкә кок вачкйш цикәл шагалйн; изин моло качкәш вара!“ манәш. Мүкшанчйшй ййләрәк йактй вуй гйц валлат, попом ләпкажй гйц тавар тош тон пәрән колта. Поп тйшәкәнок колэн кәә. Колйш попом араваш пиштәәт, йәрйш шйвштән кәә. Попын тйшәк ижй ййвшйжй тәмй. Йамак ймбакй, мйнь тәмбакй.

„Ышан-влә“. (Йамак).

Марй дон вәтй йләнйт-иләнйт, ик эргым иштәнйт. Эргйштй кушкәшәт, әтәжй колән-кәә; әвәжй дон коктйн, тйлйкәш киэн кодйт. Ыләт-ыләт, эргйжй әвәжйлан попа: „әви, мә пиш ородй йлына, йлән ана мйштй, мйнь йшан әдә-вләм кйчәл кәәм вәкәт“, манәш. Әвәжй, „кәок, кәок“, манәш. Эргйжй ләктәшәт, кого корнй дон йшан-вләм ужаш кәә. Кәә-кәә, солам ужәш; сола вуййш миа, ужәш: кудвичйштй марй-влә кок манй лоәш хамйтым сәкәлтәнйтәт имнйим хамйтйш

поктылыт. Тылк эргй кудвичйм пйраат, имньилан хамйтйм чиктэн пуа; ләктәшат вара ймбакыла кәа. Кәа-кәа, вәс кудвичышты вәтйм ужәш; тидй кок кидә йалашым кйчән шагалынат, марыжын пөрт вуй гыц тйргәштымым вйчән шалга. Тылк эргй марым пөрт вуй гыц сйгырал валта, йалашым чиктән пуаат, ймбакыла ашкәдәш. Кәа-кәа, ужәш: ик пөртышты вәты ньәмйрым шолтәнәт, цилә йишыжлан пукша; качшы-вләжй качкыт-качкытат, ү тәмдәләш кылатыш кйргыжыт. Тылк эргй ниньилан поа: „тәгә вара ньәмйрым качкыт?“ манәш; кылат кыц үм кандән пуаат, ньәмйрыш пиштә; цилән эчә качкаш тйнгәлыт, тылк эргәт сагашты качкәш. Качкын тәмытат, тылк эргй йадәш: „тидй мам качна, кыцә лымжй?: манәш. Ньәмйр“, маныт нйныжыт Тылк эргй мондымаш кыц „ньәмйр, ньәмйр“, манәш; „токына кәәмәт авамлан ньәмйрым йори шолтыкташ тйнгәләм“, манәш. Вара токыжы кәаш тәрванә, кәшыләжы йшкә со попән кәа: „ньәмйр, ньәмйр“, манәш. Ик вәрә корнәш шйртнылт вазәш, лымжым мондән шуа. Вара ашйндараш цаца-цаца, ашйндарән ак кәрд. Ваштарәшыжы ик мары толәш. Тылк эргй поа: „мынь тишак икмагатым йамдәнәм йлнәжы, кычәләш палшай!“ манәш. Мары дон коктын икмагатым кычәләш тйнгәлыт: кычалыт-кычәлыт, корны лывйрам цылт пйшкыдәмдән шйндәт. Марыжы поа: „ындә лывйранажы лач ньәмйрокыш“, манәш. Тылк эргй сусу лин колтаат: „ә, ньәмйр, ньәмйр!“ манәш; йыләрәк токыжы аважы докы кйргыжәш. Аважы докы миаат, ньәмйрым шолтыкта; аважы шолта, коктын качкыт, мйшкырым тәмәт; кызытат йләт.

Йамак ймбакы, мынь тәмбакы.

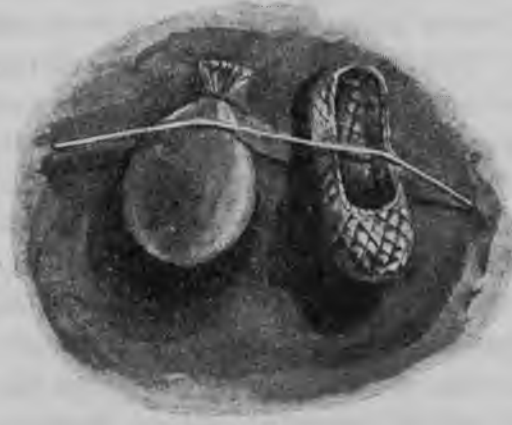
Олым, ййдал, хан (Тышты шайа).

Кым тйг—олым, ййдал дә хан йшкә лоштышты тәгәшәнәт: кы сәндәлык ййр шушыргыдәок цәвәр сәрнән толәш? Тәвә кымтынат икараш тоцынышты ләктынәт. Кәәт-кәәт,— ағыр тйрыш миән шагалыт. Кыцә вара йндә вәс сирышкыжы ванчымла?“ маныт кым тйг. „Тйрлыда доко, тәвә мам йшташ кәләш“, манәш куштылгы йшан хан.

„Мам вара йштымлә?“ маныт молыжы. „Тәвә мам йштымлә: олым, тынь ванчак вәрәш ағыр гач вац, мә ййдал дон вара тынь мйчкәт ванчән кәнә“ манәш хан.

Тынгәок йштәт. Олым ванчак вәрәш вазәш. Куштылгы хан олым мйчкы вәс сирыш ванчәк кәәт, ййдалын ванчымыжым анчаш шага-

лэш. Тэвэ армьж ййдал ольэн, ньызгэ олым вькьй шьдьрнэн вала;таш-

кал вэлэ чучэш, вьцкьж олымэт тодылт ть кэа. Ййдал „льыз-з“ вьдьш валэн шьнцэш. Вара, ййдал йдьркала-йдыркала, вьдьм нэлын шьндяат, пьндаш валэн кэа. Тьшакэн олым вьдэш йогэн кэа. Тидьм анчэн куштьлгьй йшан ханэт угэн кола вэлэ ваштьлэш; ваштьлэшваштьлэшят, „лоц“ шэлын кэа. Тэгэ кьм тьн сьндальк йьр сьрнэн толынйт.

Арашьнгэ дон шуршьй (Тьшть шайа).

Арашьнгэ дон шуршьй корнэш вьш литат попат: „Шуршьй чьчьм, тьнь кьшкьла вара тьргэштьлат?“ манэш арашьнжьй.

„Руш токь, тошть вьрйшкэм йндэ кээм“, манэш шуршьйжьй. „Марь донь йлаш пиш йась, шкала. Пьйьрт вэлэ тьрваналат, йьж-вож тьгьр пачшьм лүктал колта, шьлынат ат чуч — тьньым кьчаат, вара пуштьн шуа.

Рүшэт вэлэ... йьд вашт тьньым пукша, пукша дь вара, йшкэ кьньйлмькьжьй, лэвэш тон ижь лэвэд кода“.

„Тькляць, тьнь вара кьшкьла мьрйктэт?“ манэш шуршьйжьй.

„Мьньят, тэвэш, тьнь постолэток вьр гьц вьрйш чонэштьлам, марь докь кээм. Мьнь руш тонь йльшьм; йлаш пиш йась йльь шужэн изиши шьм коль: качкаш ньимат ак пукшьй. Марьжьй вэлэ... пиш пурь вэт йлэш. Качкьшьжьм цилэ льктьн шьнда: ськьр, шьргиндь, туаткалэт моло стьл вьлнь лэвэдтэок кьят — качкашэт йьн, шьшэр — тарькшьй цьланьштьй, пьртанцьлнь, кудьштьй моло лэвэдтэок шапэн шьнцят — нүштьлат ньэрат лиат; йтьдэржьй, тьвьртьш мэшакшьй моло мьштэок кьят — ньлэн йаньлэт. Йужнамжьй шимьн вэлэ кайэш-мь, сола гьц соланьгь марь лошть хьналэн каштьна.

Марь вэлэ вэт каньж гач мьннам пукшэн урда. Ышкэжьй каньж гачок мь вэлякнам вэлэ качкьн йля манэш арашьнжьй.

4. МЫРЫ-ВЛÄ.

Кэк-кырэк-кырэк!
Äптәнжй.
    Лидй вуй ййдә
    Тосйжы.
Тосйжй ййдә
Парньажй.
    Парньа ййдә
    Шйргәшйжй.
Шаргәш ййдә
Шәләжй.
    Шалә ййдә
    Пйрәнйикшй.

Ши - ши.
Ши куку.
Ши кукужйн
Кйм игй.
Ой, әви,
Ләктймә!
Иакшар онан
Кәкәт толәш;
Пйжәш опташ
Тидй толәш.

Ши - ши.
Шика-вика.
Туракалтән,
Макалтән!

„Портиг-портиг“
Чымалтышым,
Шимэр халык
Тарваныш!

Парнынгаш сadyштэт —
Ши онан кэкэт.
Циган-сола сadyштэт —
Шортны онан кэкэт.

Кэшы кэкшат мйжыран.
Толшы кэкшат мйжыран.

Пичы мангыжат мйжыран.
Капка мангыжат мйжыран.
Мамнан вэлэ мйжыржы укэ.

Ши падэш, ши вьдэш,
Ши таганээш цывьлтын!
Иамдар шипка, шипкажы.
Ши лонгыс тон лонгалтын!..

* * *

Вуйыштэм савыцэм
Ош патыстовый.
„Савыц оголэм
Шоранын“, идэ ман.
Авамжы ылгэцы,
Савыц оголэм ынэж шоран.

Вьлныш запонэм
Ош пумажни.
„Зapon онэм
Шоранын“, идэ ман.
Йэгамжы ылгэцы,
Зapon онэм ынэж шоран.

Вьлныш тыгырэм
Ош пумажни.
„Тыгыр шокшэм
Шоранын“, идэ ман.

Акамжы ылгэцы,
Тыгыр шокшэм ынэж шоран.

Ой, тәң-влә, тәң-влә!
Атьам дон авамлан
Шалам кәләсбәдә!
Атьамын, атьамын
Әрвә тағанажы укша.
Авамын, авамын
Лашка падшы укша.
Ой, тәң-влә, тәң-влә!
Изин улыжы, когон улыжы,
Тиләц аньәш ужаш ак ли;
Цилан бндә цәвәр кодта!

Кожла сирйштәт
Куку йукәт шакта.
Кырык сирйштәт
Шыжвык йукәт шакта.

Кожла сирйштәт
Кужйнәрәт шукй.
Кырык сирйштәт
Кужйнәрәт укә.

Кожла сирйштәт
Ылымашәт йасы.
Кырык сирйштәт
Ылымашәт йажо.

Кожла мары йдър-влә.

Пайан эдәм тьэтьәжй
Шужымжым ак палы.
Нэзэр эдәм тьэтьәжй
Тэммыжым ак палы.

Шыргы йиш олмаву ганы,
Кадырижат укә.
Ош йиш олмаву ганы,
Виакажат укә.

Пайан эдәм тьэтьә ганы,
Ордажат укә.
Нэзэр эдәм тьэтьә ганы,
Виашыжат укә.

„Вильдырт - вильдырт“
Вильдырцан.
Ыржам тырэд
Нальэвы.

Капна вәрыш
Мишат,
Кок шылдыржым
Сэвәлы.

Мамнанат Иванна
Ыдыр нәләш шагальат,
Оксажым анчальат,
Кок тангажым сэвәлы.

„Вильдырт - вильдырт“

Вильдырцан.
Ыржам тырэд
Нальэвы.

Капна вәрыш
Мишат,
Кок шылдыржым
Сэвәлы.

Мамнанат Маряна
Марлан кәәш шагальат,
Шүндыкшым пачат,
Кок ардыжым сэвәлы.

Шошым кэчй толэш,
Айаран, вэсэлэ.
Каньж кэчй толэш,
Кужй, шокшй айаран.
Мамнанжй тйнамат
Вэсэләнә укә.
Ой, таң-влә! Ыдыр таң-влә!
Тажй мажым шанәдә?

Мйньжй шанәм:
Йәл шамакыш пйрйшашәм.
Ой, таң-влә! Ырвэзй таң-влә!
Тажй мажым шанәдә?
Мажй шанәнә:
Йәл шамак кыц
Лакшашнам.

Шыргй покшакәт ашкәд мишымат,
Тавар йукым колйштальым.
Нйр покшакәт ашкәд ләктымат,
Кармонь йукым колйштальым.

Йыдым покшакәт ашкәд пйрйшымат,
Лаштыра куги лин шагальым;
Шалгән шым шокты —
Тагү миән кырын нәльй.

Садывичышкәт ашкәд пйрйшымат,
Ладыра олмаву лин шагальым;
Шалгән шым шокты —
Тагү миән кырын нәльй.

Йыран покшакәт ашкәд пйрйшымат,
Макы пәләдыш лин шагальым;
Шалгән шым шокты —
Тагү миән кырын кәльй.

Сөрән алаша кыйыр аржан,
Шалгән йш шокты,
Миэн кйчән нальэвй.

Вуййштэм савйцэм,
Нарынцй парсын савйц.
Вйлкэм анчалыйм —

Ош пумажни шавйр.
Йальшкэм, анчалыйм —
Пйрым концан шаргагэм.

Изи пиэм.

Изи пиэм опталтыш;
Изи тйгэм тольй.
Кого пиэм опталтыш;
Кого тйнэм тольы.

Лудй цйвэм кйкальйш;
Нудэмжй тольй.
Порт оголэм тйрвйнйш,
Пёржэмжй тольй.

Изийй дон попйшаш,
Когожй шйдэшкй.
Когожй дон попйшаш,
Изийй шйдэшкй.

Худажй дон попйшаш,
Попймжй ак шо.
Йажожй дон попйшаш,
Йажожй солашты.

Ыдыр-эргэм сагаэм.
Лймоксаэм тйленйм.

Хэть!

Луаткок, луаткок.

Луаткок, луаткок
Имньим, имньим урдйшым.
Ик пйразнькйшкат
Йалын-йалын шым кэ.

Луаткок, луаткок
Ышкалым, йшкалым урдйшым.
Ик овэтэмат
Шйшэр качтэ йш эртй.

Луаткок, луаткок
Шарькым, шарькым урдышым.
Ик пйразнькйшкат
Тйлып читэ шым кэ.

Луаткок, луаткок
Саснам, саснам урдйшым.
Ик овэтат.
Кравэц качтэ йш эртй.

Луаткок, луаткок
Пим, пим урдйшым.
Ик шолымат
Солашкйна йш пйртэп.

Луаткок, луаткок
Котым, котым урдйшым.
Ик кальямат
Пёртйшкйна йш пйртэп.

Луаткок, луаткок
Цйвйм, цйвйм урдйшым.
Ик овэтэмат
Мйный качтэ йш эртй.

* * *
Пайан эдэм йдыржй
Ош йиш шавйнь дон.
Шыргйжйм мйшкэш,
Ош шыргй савйц тон
Шыргйжйм йштйлэш.

Нэзэр эдэм ыдыржы
Сынцавдыш дон
Шыргыжым мйшкэш,
Тыгыр шокшыжы дон
Шыргыжым ыштылэш.

* * *

Атыамын садыжы
Кугилан сады.
Куги лошты каштыннаат,
Ош цырэан линна.

Авамьин садыжы,
Олмавуан сады.
Олмажым качкыннаат,
Шамакан линна.

Ызамьин садыжы,
Шим шаптыран сады.
Шим шаптыржым качкыннаат.
Шим сынцан линна:

Йэвамьин садыжы,
Вишньэран сады.
Вишньопкажым качкыннаат,
Йакшар цырэан линна.

Шольаэмьин садыжы,
Ынгьжвандан сады.
Ынгьжшым качкыннаат,
Шадыран линна.

Вуйэм шэрымат,
Ош тыгырым чишым.
Олиця мйчкэш
Ташкалышт каштым.

Та вуйэм кыштыра ли,
Та тыгырэм торсыр ли.
Ши-шортны шэргы агыл.
Йаратымок шэргы.

Мамнан атына—
Пүкш тон.

Ма гыц, ма гыц
Пүкш тон?

Пазар гыц пазарыш
Торгэйэн каштэш.

Мамнан авана—
Ыржа пырцы.

Ма гыц, ма гыц
Ыржа пырцы?

Ныр гыц нйрыш
Тырэд каштэш.

Мамнан ызана—
Мүкш ава.

Ма гыц, ма гыц
Мүкш ава?

Улья гыц ульаш
Мүкш анчэн каштэш.

Мамнан йэнана—
Мардэж пильэ.

Ма гыц, ма гыц
Мардэж пильэ?

Сола гыц солаш
Шамакым кандыштэш.

Кэкин йажожы—кукужы мйралта.
Йагжы йылэн шоэшят,
Мйрйдэжы мам ышта?
Кэкин йажожы—цыгакшы попалта.

Йагжы йылэн шоэшят,
Попйдэжы мам ышта?
Ой, атыэм! Мйным ыштымэт
тон

Ма пурьм ужьц?

Ма таум колььц?

Ой, авиэм! Мьньым анчэн куштймэт тон

Ма йажоэм ужьц?

Ма цэвэрэм ужьц?

* * *

Садьвичэш кушкэш,

Палдыран пьч кушкэш.

Йэжынжым тодыльым,

Йэжынжы укэ.

Тотшым тотэштым,

Тотшы укэ.

Шаналтэн мишымат:

Мамнанат аванэ тьхэньок.

Садьвичэш кушкэш,

Шьмавыч кушкэш.

Йэжынжым тодыльым,

Йэжынжы укэ;

Шьлжым пьрыльым,

Шьлжы укэ.

Шаналтэн мишымат.

Мамнанат атыанэ тьхэньок.

Кьрык нэрэш кушкэш,

Писан тьшка кушкэш.

Миэн шотэок

Пьшкьл шьндьш.

Шаналтэн мишымат:

Мамнан бьзанэ тьхэньок.

Карэм лапэш кушкэш,

Нужэр кушкэш.

Миэн шотэок

Пачкэн шьндьш.

Шаналтэн мишымат:

Мамнанат йэганэ тьхэньок.

Казоньэш кушкэш,

Шьды шуды кушкэш.

Тыкалын тыкалтэок
Тыргэштэн вазы.
Шаналтэн мишымат:
Ырвэзы таяна тыхэньок.

Пичы тырэш кушкэш,
Видылыш шуды кушкэш.
Пырэн шотэок
Видылылтэш.
Шаналтэн мишымат
Ыдыр таяна тыхэньок.

Кылат анцыкэт
Кэды толэш;
Ыржа пырцы путэ
Ида колты:
Аньат, мынь толмэм
Дурэ лиэш.

Капка анцыкэт
Тылык патя толэш;
Шуды пырцы путэ
Ида колты:
Аньат, мынь толмэм
Дурэ лиэш.

„Ави!“ маньн
Портанцыл вуйышкэт
Мишымат,
„Ыдырэм толэш!“ маньн
Ыш ман.
Сэдын донок
Авамжылан шым йары.

„Аты!“ маньн
Портышкэт пырышымат,
„Аты“ манашыжы
Атыамжы укэ.

Ышкэ атыа гыц
Тылык анчэн кодмэш,

Куку игы лишаш ыльы:
Сады гыц садышкы
Мыралтэн каштшаш ыльы.

* * *

Кужы кәпәт, сарәт тон
Тамаок ылам, машанышыц:
Мә ганьна шимыжым
Чотәшыжәт шыц пишты.

Шимы, ваткан мыжәрәт тон
Тамаок ылам, машанышыц:
Ышкә ыштыраш мыжәранжым
Чотәшыжәт шыц пишты.

Патыстын савыцәт тон
Тамаок ылам машаныштыц:
Пухар савыцанжым
Чотәшыжәт шыц пишты:

Сатын тыгырәтшы
Вәрәмәш вәлә вәт;
Мылойәц курымжы
Ыдыр налмәш вәлә вәт.

Патыст савыцшы
Вәрәмәш вәлә вәт;
Ыдыр курымжы
Марлан кәмәш вәлә вәт.

Ышкә атыа гыц тылык кодна.
Кырык нәрәш куги лишашәт,
Салкоашлан йарал лишаш ыльы.

Ышкә авә гыц тылык кодна.
Карәм покшалан үә лишашәт,
Шошым вьдәш мышкылт шалгышаш.

Шошым шоәшәт,
Куку толәш;
Куку толәшәт,
Пыжашым опта;
Пыжашым оптаат,

Мѣнѣм мѣнца;
Мѣнѣжѣм мѣнцаат,
Игѣжѣм лѣктѣш;
Игѣжѣм лѣктѣшѣт,
Ышкѣок анчѣн кушта.
Мѣмнѣнжѣ атьѣнѣжѣ
Малѣн вѣл ѣш анчѣ?

Шошѣм шоѣшѣт,
Шѣнѣгѣртѣш толѣш;
Шѣнѣгѣртѣш толѣшѣт,
Пѣжѣшѣм опта;
Пѣжѣшѣм оптаат,
Мѣнѣм мѣнца;
Мѣнѣм мѣнцаат,
Игѣжѣм лѣктѣш;
Игѣжѣм лѣктѣшѣт,
Ышкѣок анчѣн кушта.
Мѣмнѣжѣн ѣвѣнѣжѣ
Малѣн вѣл ѣш анчѣ?
Пѣртѣнцѣл вуйѣшкѣт
Лѣктѣн шагалѣѣмат,
Ик вѣкѣ анчалѣѣм—
Ѧтъѣм укѣ,
Вѣс вѣкѣ анчалѣѣм—
Ѧвѣм укѣ.
Капка анцѣкѣт
Лѣктѣн шагалѣѣмат,
Сѣнцѣвѣд тон
Шѣргѣм мѣшкѣм,
Запон пач тон ѣштѣльѣм.

Шѣрѣ тѣрѣштѣт
Ылѣшѣм гѣнѣат;
Пѣкш сарѣмѣм ужтѣламат,
Сарѣ ѣажо литѣлам.

Казоной покшалнѣт
Ылѣшѣм гѣнѣат;

Лыпшаш ваштырым ужтэламат,
Кужы вйцкыж литэлам.

Шошым шоэшят,
Ылышташ лэктэш.
Ылышташ лэкмй ганьок
Шамакшй лэктэш.

Шошым шоэшят,
Пэлэдыш пэлэдэш.
Пэлэдыш пэлэдмй ганьок,
Ышкэжы ылына.

Шыжы шоэшят,
Ылышташ вилэш.
Ылышташ вилмй ганьок,
Шамакшй вилэш.

Пушаны вуйыштэт
Мардэж каштэш.
Ма вуйыштына
Шамакшй каштэш.

Карэм цицок
Тытыра кэа;
Кэк чонэштймймат
Ужаш ыш ли.
Мамнан курымна
Тыгэок эрта.

Нѣрйал вуйѣштэт
Изи шим пѣл куза.
Изи шѣм пѣл гѣцэт
Изи йурэт йурэш.
Мамнанат сѣнцавѣднѣ
Тѣгэок йога.

Нѣрйал вуйѣштэт
Изи ош пѣл куза.
Изи ош пѣл гѣцэт
Изи лѣмэт лѣмэш.
Мамнанат ойхѣна
Тѣгэок толэш.

Нѣрйал карэмэт
Тѣгѣдѣ кѣэрэн.
Кѣэр вѣлнэт каштѣнок
Курѣмна эртѣш.

Аманѣр олицѣ,
Кужѣ олицѣ;
Кузэт, кузэтат,
Шамакшѣмат намалат.

Лаштѣра тум гань
Атѣам ѣльѣ;
Паштэкэм анчэн,
Ойхѣрэн—мѣгѣрэн кодѣ.

Лаштѣра пистѣ гань
Авѣам ѣльѣ;
Паштэкэм анчэн,
Ойхѣрэн—мѣгѣрэн кодѣ.

Салѣдѣм сѣранѣшкэт
Миэн шагальѣмат,
Молѣ нѣмат
Ашэш ѣш вац;
Атѣам укэжок
Ашэш вазѣ.

Тырдтым аҥашкэт
Миэн шагальымат,
Молы ньимат,
Ашэш ыш вац:
Авам укэжок
Ашэш вазы.

Портанцыл вуйышкэт
Лактын шагальымат,
Молы ньимат

Ашэш ыш вац:
Ызам укэжок
Ашэш вазы.

Капка анцылкэт
Лактын шагальымат,
Молы ньимат
Ашэш ыш вац:
Йэнәм укэжок
Ашэш вазы.

Ышкэ атыа гыц.
Анчэн шалгэн кодмэш,
Куку игы лишашат ыльы,
Шошым толшаш,
Шыжым кэшаш.

Ышкэ авя гыц
Анчэн шалгэн кодмэш,
Шыжвык игы лишаш ыльы,
Шошым толшашат,
Шыжым кэшаш ыльы.

Ышкэ йзэ гыц
Анчэн шалгэн кодмэш,
Садывичыштыш.
Ош йиш олма лишашат,
Изи мардэжэшок кырылт вацшаш йльы.

Ышкэ йэвэ гыц
Анчэн шалгэн кодмэш,
Йыран вьлнышы
Изи магы лишашат,
Ик изи мардэжэшок вьсалт кэшаш йльы.

Порт покшакэт.
Лактын шагальымат,
Мынь машанышым —
Шыжвык мыра.
Мам шыжвык мыра?
Авам магыра.

Портанцыл вуйышкэт
Лактын шагальымат,
Мынь машанышым —
Куку мыра.
Мам куку мыра?
Атьам магыра.

Кудвичы покшакэт
Лактын шагальымат,
Мынь машанышым —
Цыгак мыра.
Мам цыгак мыра?
Ызэм магыра.

Капка анцылкэт
Лактын шагальымат,
Мынь машанышым —
Вильдырцан мыра.
Мам вильдырцан мыра?
Йэнэм магыра.

Олиця покшакэт
Лактын шагальымат,
Мынь машанышым
Изигэк мыра.
Мам изигэк мыра?
Йаратым тая магыра.

Атьам куштыш
Синьок пэлэдыш вэрэш.
Авам куштыш
Йакшар пэлэдыш вэрэш.

Мажы йамына
Шуды вуй момык вэрэш.
Та Германьэш йамына,
Та Австриэш йамына.

Атыан тьэтыа лимэшкы,
Шынгьртыш игы лишашат,
Ульан йажошкыжы
Пыжаш опташ
Пырышаш ылы.

Аван тьэтыа лимэшкы,
Цыгак игы лишашат,

Сарайын йажошкыжы
Пыжаш опташ
Пырышаш ылыы.

Ызак—шольак лимэшкы,
Куку игы лишашат,
Кугин йажошкыжы
Кузэн шынцын,
Мырышаш ылыы.

Күшыл вуйыштэт —
Куку йукэт.
Тажы ылыда
Куку игы ганьок:

Покшал вэрыштэт —
Цыгак йукэт.
Тажы ылыда
Цыгак игы ганьок.

Ул вуйыштэт —
Шыжвык йукэт.
Тажы ылыда
Шыжвык игы ганьок

Мыньжым атыамжы
Малын йштэн кодыш?—
Тошты пөртшы
Охыр кодмаш кыц.

Мыньжым авамжы
Малын анчэн куштыш?
Сынцавды тон ылаш,
Йал шамак намалаш.

Ти изи кэкшым,
Сары кэкшым,
Ти изи кэкшым
Кү чотэш пишта?

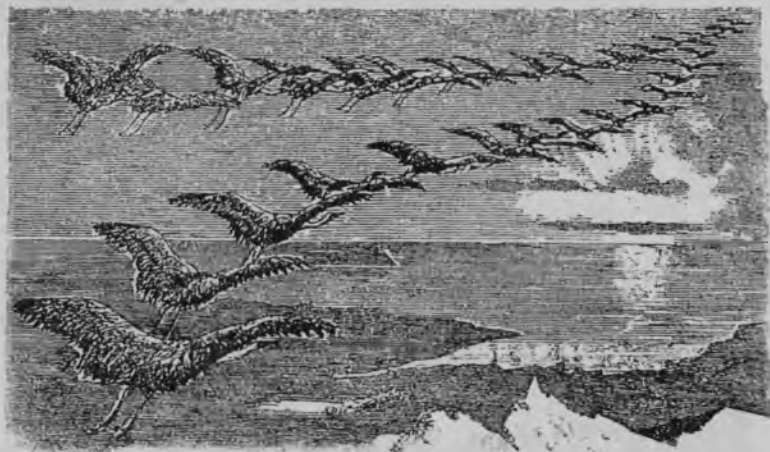
Аъадѣм тѣтъѣжѣм
Кѣ чотѣш пишта?

Ти изи кѣкшѣм,
Сарѣ кѣкшѣм,
Ти изи кѣкшѣм
Кѣ чотѣш пишта?
Аъадѣм тѣтъѣжѣм
Кѣжѣ чотѣш пишта?

Кѣшѣц кѣшѣ
Кѣккомбѣжѣм,
„Тѣгагак“ маншѣ
Иктѣт укѣ.

вт.

Пѣрт циц шѣнцѣш,
Ыдѣр шѣнцѣш;
„Толок“, маншы
Иктѣт укѣ.

Кѣшѣц кѣшѣ
Кѣккомбѣжѣм
Шѣльѣм шѣвѣнат
Цѣрѣш ѣш ли.

Эртѣн кѣшѣ
Ыдѣр курѣмжѣм

Пыранык пукшенат
Цараш ыш ли.

* * *

Ой-ой, аты! Ой-ой ави!
Икиаш ваштыр ганы
Капэмжы дон
Выржыкан мары, ваты-влалан
Пытариш пырылтыш.

Ой-ой, ыза! Ой-ой йэнга!
Мөрвэд кань цырээм дон
Выржыкан ырвэзы, ыдыр-влалан
Пытарши пырылтыш.

Шуды вуй пэлэдыш кань
Наратэм дон
Анчалтым эдэмым анчыктышым
Попыдым эдэмым попыктышым.

Куку йук кань йукэмжы дон,
Цыгак йылмы ганы йылмэмжы дон
Шыдэшкым эдэмым шыдэштатышым
Попыдымым попыктышым.

Шожик-шоу
Йуржы толэш,
Йуржы толэшат,
Эртэн кэа.
Мамнан сынцавыдна
Ныгынамат ак эрты.

Ложик-ложик,
Мардэж толэш;
Мардэжшы толэшат,
Эртэн кэа.
Мамнан ойхына
Ныгынамат ак эрты.

Ложик-ложик,
Мардэж толэш;
Мардэжшы толэшат,
Эртэн кэа.

Мамнан ойхына
Ньигынамат ак эргы.

Вйжик-вйжик
Лым толэш.
Лымжы толэшат,
Эртэн кэа,
Мамнан йасына
Ньигынамат ак эргы.

Шим шыргыжы
Мам вал шана?
Ыжар ылышташым
Лыкташ шана.
Ой, седыжым,
Ой, шаналта!

Кого тумжы
Мам вал шана?
Кутлу кут укшым
Лыкташ шана.
Ой, седыжым,
Ой, шаналта!

Ой, мажы
Мам шанэна?
Кыцэ шамак кыц
Караҕмыла.
Ой, седыжым,
Ой, шанэна!

Ой, тажы
Мам шанэда?
Кыцэ шамакым
Лыкташ лиэш.
Ой, седыжым,
Ой, шанэда!

Ирй жэрэн
Куку йукэт шакта.
Тьдй мамнан
Атьанан шамакшй.

Вадй тырын
Шйжвйк йукэт шакта.
Тьдй мамнан
Аванан шамакшй.

Мамнанат авана
Ыдырым йштэн;
Сынцавйдшй дон
Шьргьжым мьшкьин;
Тьгьр шокшшй дон
Ыштыл пиштэн.

Йалынат авашты
Ыдырым йштэн.
Ош шавйнь дон
Шьргьжым мьшкьин;
Йажо савьц дон
Ыштыл пиштэн.

Мамнанат атьанэ
Ыдырым куштэн;
Сола йаллан
Попашышты,
Шагал-шагал
Орландарашышты.

Йалынат атьашты
Ыдырым куштэн;
Сола йаллан
Попаш йаралым,
Пурй эдэмлян
Анчаш йаралым.

* * *
Пушангы вуйжы
Ма пиш лйвшалтэш?
Мардэжшй кого,
Лйвшалтэ мам йштэ.

Мамнән кәпнәжй
Ма пиш лйвшалтәш?
Шамакшй кого,
Лйвшалтә мам йштә.

Алык мйчкәт
Ашкәдмәм годйм,
Йаләм цылток
Лйвшәш нөрйш.

Сола мйчкәт
Ашкәдмәм годйм,
Кәп намалтымаш
Шамакшй тйкнйш.

Ин мйштйдымй
Комбй игйжйм
Вйдыш колтән
Ма пурйжй?...

Атьям шйндыш,
Олмавум шйндыш.
Свэзәньәкәт качкәвй,
Шуктәнәт качкәвй.

Авәм шйндыш,
Охырәцйм шйндыш.
Ширйньәкәт качкәвй,
Шуктәнәт качкәвй,
Йәнәм шйндыш,
Ширушманйм шйндыш.

Кйзйт йара йок,
Шыжэш кэлэш“ маньй.
Ызам йштыш,
Ош ныйн ййдалым.
„Кйзйт йара йок,
Кангыжэш кэлэш“, маньй.
Ой, таян-влэ, йдыр таян-влэ!
Вадь шынцйшта шоэш,
Кэтэ ада кэрд.
Ой, таян-влэ, мьлойэц таян-влэ!
Вэрэмәдә шоэш,
Кэтэ ада кэрд.

Садывичэш шьндйшым,
Олмавум шьндйшым;
Кым кэчэш агыл,
Курьмашым.

Иалынат атыашты
Эргым куштэн;
Кым кэчэш агыл,
Курым йылэн кашташ.
Садывичэш шьндйшым,
Вишньопкам шьндйшым;
Кым кэчэш агыл,
Курьмашым.
Йалынат авашты

Ыдырым куштэн;
Кым кэчэш агыл,
Курым шамак намалаш.

Атьамжы дон авамжылан
Йардымжы мынь йлам.
Кого карэм покшаланжы
Шагалтэнжы кодэвй:
„Ташкалтышым шагалтыдэ
Кузэн ит кэрд“ маньэвй.
Ызамжы дон йэнгамжылан
Йардымжы мынь йлам.
Кого шыргы покшаланжы
Шагалтэнжы кодэвй:
„Пирыжы дон мөскәләнжы.
Йарал лиок“, маньэвй.
Акямжылан кырыскамжылан
Йардымжы мынь йлам.
Кого ныр покшаланжы
Шагалтэнжы кодэвй:
„Иктажы ажэд колтыдэ
Токына мон ит кэрд“ маньэвй.
Шольаэм дон шыжарэмлан
Йардымжы мынь йлам.
Кого корны кугиләш
Шагалтэнжы кодэвй;
„Корны дон кәшыжым
Ажэд колток“, маньэвй.

Сола вуйышкэт
Тылык пырэзы толэш.
Ти тылык пырэзыжы
Ма пиш когон лавыжэш?
Ышкә авә гыц кодмыкы,
Кыцә йасы агыл вара.

Капка анцыкэт
Тылык патья толэш.
Тылык патьяжы.
Ма пиш когон лавыжэш?

Туан авә гыц кодмькы,
Кыцә йасы агыл вара?

Олицә покшалнәт
Тылык комбәт шалга.

Ти тылык комбәтшй
Ма пиш когон сасла?
Ышкә пәләш кыц кадмькы,
Кыцә йасы агыл вара?

Атьәмжй куштйш
Морән игй вәрәш:
Покос лык ййдә
Киән лүдйн кашташ,
Пыркәм тышкә ййдә
Щалгән шынцән кашташ.

Авәмжй куштйш
Ырвйж игй вәрәш:
Кого шыргй покшалнй
Лүдйн шылбйн кашташ.
Ызәмжй куштйш
Тылык цама вәрәш:

Пичй лык ййдә
Сынцал шалгән кашташ.

Йәнәмжй куштйш
Тылык патья вәрәш:
Кытө гыц кодшй гань
Лавйж шалгән кашташ.

* * *

Мамнан атына—
Куги вуйыштыш куку;
Мыралтэн-мыралтэн
Пачыжым шаралта.

Мамнан авана—
Сарай вьлныш цыгак;
Попалтэн-попалтэн
Вуйжым йагылта.

Мамнан бизана—
Улья вуйыштыш шьнвиртыш
Шишкалтэн-шишкалтэн
Шылдыржым сэвалта.

Мамнан йенгана—
Ныр покшалныш вьльдырцан;
„Вьть - вьльдырт, вьть - вьль-
дырт“.

Маньн тидь мыралта.

Шым шьргы вашт толынна
Ваштар ьлышташ соты дон.
Шым ныр гач толынна
Пур эдем йал кишя дон.

Сары кьчял толынна:
Шимьжы тоннаок улы.
Кужы цэвэрлан толынна;
Мытыкшы тоннаок улы.

Атыат тоньшэт мондалтэш.
Ават тоньшэт мондалтэш.
Ыдыр тангэт мондалтэш.
Мылойэц тангэт мондалтэш.

Пыранык качмэт мондалтэш.
Камбэт качмэт мондалтэш.
Атыат тоньшы кайышэт
Атыат торанок кодэш.

Авәт тоньшы кайышәт
Авәт торанок кодәш.

Күшй ләшкә шукй кәчәят,
Падкыллән нәлй лиәш.
Кыцкым имньи шукй шалгаат,
Азан пүгылән нәлй лиәш.
Толшй хйна шукй шалгаат,
Сәдйра авәлән нәлй лиәш.

Нйрйәл олицә,
Тумәрән олицә.
Тумәр лйвәлән пйнцаш.
Сарй шарпан кәләш вәт.

Нйрйәл олицә,
Кугилән олицә:
Куги лйвәлән чийш
Пумажни тйгйр кәләш вәт.

Нйрйәл олицә,
Тагәтан олицә.
Тйгйрвачәт тәрсйр гйнь,
Тагәтә вуйәш чиктәлтәш.

Нырайал карэмэт,
Пишолан карэм.
Пырээы поктэн кэмэтлэ
Амалаш тышак ит вац.

Нырайал карэмэт,
Амьжан карэм.
Пырээы поктэн толмэтлэ
Лукы маньн тыдым ит кач.

Тошты мьры-влэ.

Шачашыжы шачынна,
Ик пьжаштыш игы гань.
Кушкашыжы кушкынна,
Ик тышкыштыш ваштыр гань.

Ылашыжы ылышна,
Ик лангыштыш шышэр гань.
Кашташыжы каштынна,
Ик йарыштыш амьж гань.

Анчашыжы анчышна,
Пэлэдыш тон кэчы гань.
Айырлашыж айырлышна,
Ик пичыштыш патья гань.

Йаратэмат толам,
Йаратэмат толам.
Ам йараты гыньы,
Толшашэмжят укэ.

Йаратэмат каштам.
Йаратэмат каштам.
Ам йараты гыньы
Каштшашэмжят укэ.

Йаратэмат сирэм,
Йаратэмат сирэм.
Ам йараты гынын
Сирйшашэмжәт укә.

Атьәмжй, атьәмжй
Кугиләэш кыньәм ұдыш.
Мытык кыньә, тура важан:
Кйрәт, кйрәт-акат ашны.

Кййпр вуйан кымәжй,
Ирәт толәш, ваднат толәш.
„Ышәт!“ манам,
„Шахиәт!“ манам.
Ныгыцәәт цәрәш ак ли.

Куги вуйшкәт
Кузышымат,
Куку игым
Кычышым.

Шапки вуйшкәт
Кузышымат,
Шапырәтгым кычышым.

Олмавушкәт
Кузышымат,
Шыжвык игым
Жычыжым.

5. РЕВОЛҮЦИ ГИШАН.

Совэт кыл (власть).

1917 и годшэн тошты Россия вэрэш йндэ „Российская Социалистическая Федеративная Советская Республика“ лин.

Тиды теңэ лин. Октябёр тйльзын, 1917 ин, халык (пашазы-влә, хрәсань-влә, салтак-влә) кугижән кычкышым важгә лыктын шуэн. Тынәмшы йактә цилә Россияштыш халыкым пайарны дон помәшык-влә вәлә кидыштышты пйзёртыл кычән урдәнйт. Россияшты магань халык улы—рушыжат, марыжат, тадаржат, молы, цилән курым пйзёрнык, йасыланән йләнйт.

Пайарны, помәшык-влә кугижә-вләмәт йшкә йыкышты гыц вәлә шагалтылйныт. Кугижә-вләжәт ныны вәкы вәлә йлйныт: нынйлан-мам кычәт, налнәшты,—цила пуат йлын, молы халыкшым—пашазы-вләм, хрәсань-вләм, алталән вәлә урдәнйт, нымат палшыдәлыт. Тиды гыц утла, эчә когон пйзёртылйныт, мйскыләнйт. Судышты моло пайан-влә вәлә тәрәш кодйт йлын. Пайан-влә хыть кыштыжат шырән кәрдыт йлын, тидын дон судшат нынын вәкы вәлә шалга йлын. Пайарны-влә, помәшык-влә, купәц-влә, йшкә пиш когон пайән йләнйт,—халык оксам,,

жэдйрйм, оптэн пиш йажон йүн, качкын, чиэн йлэнһйт; хрэсань, пашазы-влалан вэс курымшты, [пыл вёлнй ёлймаш толмэш тйрхаш шүдэнһйт...

Халык йасланэн-йасланэн тйрхэн кэрдтэйт, 1917 иштй, октябй-рйн когон пйдыранэн кээн: тоштй кугижаншй кылым важгэ лйктын шуэн. Кугижэгэ, министр-влэгэ, помэшйк-влэгэ халык (пашазы, хрэсань) цилаштым поктыл лйктын; ваштарэш шалгышы-влажым пуштйн шуэн. Нйнын вэрэш пашазы-влэ, хрэсань-влэ вуйлалтышы-влэм угыц айбраш тнгалынһйт.

Тйдын дон кйзыйт: сола ййлэ сэльсовэт улй, волйстышты волйстын исполком улй, халашты-кантисполком, когорак хала-влашты Обисполком, Обисполком, Губисполком-влэ йлыт. Варажй, Москоашты ВЦИК (Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет)—Цила Росийшты Покшалнйш паша видышй Погйнымаш. Ти вуалалтым вэр-влэм цила вэрлэ халык кого погйнымаш-влаштыжй айбрэн мйа. Вуйлалтыш-влэ лоштй хрэсан, пашазы эдэм-влэйт йлыт,—пэрвишэт агыл.

Тэнгэ хрэсань, пашазы эдэм-влэ айбрымй дон халык паша видймашым „Республика“ манһйт.

Мамнан пашазы, хрэсань паша видймй Республикышты цила пашазы эдэм-влэ иктөр йлыт. Иктят вэсйм мйнь пайан, мйнь йажо, мйнь руш, мйнь марй ёлам манйн пйзыртэн ак кэрд. Тннгэ пйзырташ йндэ закон укэ. Ййлмат цилан иктөр:—кэрал аккэл, худа-йажо ййлмй

манмй укэ. Кў магань йылмй дон йажон, рашкйдйн йнйлдарэн кэрдэш, тьдйлэн тй йылмй йажо лиэш.

Марй лоштй марла йажон йнйлдараш лиэш, руш лоштй-рушла. Кў ак мйштй гйнь, йнйлдарэнат ак кэрд, тьдй у йылмйм тймэньтэ ак корд. Кў магань халык лоштй пашама йшта, тьдй тй халык йылмйм тймэньэш: тьнэм вэлэ йажон халык пашам йштэн мйшта.

Тидйм цилэ Совэт кйл (власть) вэлэ цилэ Российштйш халык-влалэн пуэн мйштэн. Кугижэ-влажй пйзйртйл вэлэ мйштэнйт, ньима пурам путэлйт.

Интэрнационал.

Кбньйлда шудалмйш лймдймй-влэ,
Цилэн шужэн йлйшй-влэ!
Шьдэшкэн йшна пьдйранйш,
Кого вьрсйш мамнам ўжэш.

Карл Маркс.

Пйзйртйлмашйм пьдйртэнэ,
Тидйм тьнжй гьцок лйкшаш;
Ылймашнам угйц йштэнэ:
Пачйштйлшй вуйэш лиэш!

Тидй лиэш пьтартйш,
Ик вэк йштймй вьрсй!
Интэрнационалэш
Цилэ халык тарвана!

Иктат мамнажйм ак йтарй—
Кугижэ, йймй, патйрат!

Мамнажым кэрдэш кэдэрэнжй
Ышкымнан киднажй вэлэ.

Пызырныйкым карандэнжй мйшташ,
Пурлыкнажым крэдал нэлэш,—
Вацак йлэжтэн йндэ шидэ
Шокшй кйртньидам ййлэрак!..

Тидй лиэш...

В. И. Ленин.

Сандалык вйлнйшй пашазы-влэ,
Пашаштыш кого армижйн,
Ма вэл мйландым кйчйлт кэрдйна,
Вйрйушй-влэжй ньиенамат!..

Кого хбдыртыш рашкалта гйнь,
Пи волкы-влэм, йардымаш-влэм,
Маланна тэнэок кэчй анчалэш,
Кэчй йалжят валгалтэш.

Тидй лиэш...

Чэрнышэвски колымашэш.

Пиш когон тынь орлыкым ужынат.
Тынь лымлын колэн вазынат...
Халык паша вэрц крэдалмыла
Вуйэтым тынам пиштэнат.

Шукы агыл да төр тынь шалгэнат,
Шачмы сандалыклан пурым ышташ...
Ма, ик пашаштыш шүмбэлэт-влә,
Тыньым колышпичыш нәнгәшна...
Тышманна тынам ыш орландары...
Тынь йырәт ышкымнан ыльэвы...
Мажы, йаратымна, ышкәок
Сынцәәтым ләвәд кодышна.

Совәт Рәспубликы-влән Ушәмышты.

Российштыш рәспубликы-гыц пасна Совәт рәспубликы-влә молы вәрләят линыт.

Тэгән рәспубликы-влә улы Украиньшты, Бәлоруссишты, Грузишты, Армәнышты, Азәрбәйджаньшты, Туркәстаньшты, Дально-Востокьшты да молы варләят.

Ти рәспубликы-влә вәрәш пәрви, кугижә ылмы годым, гувәрнә-влә вәлэ ылыныт; тышты ылышы халык-вләжы гувәрнатыр-влә кидышты парвалән ылэныт. Российшты Совәт кыл лимыкы ты халык-влә-

лан цилаштылан ирыкым пуэныт. Нйны цилан йшкэ лоштышты Совет-влам айырэныт. Молы кугижаншы-влашты—Англи, Франци, Йапонь, Амэриkyшты моло кызытат эчэ пайан-влэ дэ помэшык-влэ вуй-лалтэн йлэат, пашазы халыкым пызьыртылыт.

Нйны Совет республикы-влам пиш ак йаратэп, йнэжты уж. Тьдын донок Совет республикы-влэ кэрал годым ваштарэшышты шагалтэ ак кэрдтэп. Вэс статьяжы—Совет республикы-влан йшкэ лоштышты кинды удым пашашты, завод, фабриky пашашты моло анцыкыла ашныдэ йлэн ак кэрд. Анцыкыла пашан кэшашыжы — икты-вэсылан палшымашты вэлэ.

М. И. Калинин.

Кыцэ Совет республикы-влэ икты-вэсылан палшэн кэрдьт? Тэвэ кыцэ палшэн кэрдьт. Кыштакэн завод-фабриky шукы улы, тышты машина-влам йштэн-йштэн вэс республикышкы колтат. Кышты кинды шачэш, тышэц молы вэрлэ йржам, шэдэным, шылыым, шожым

моло колтат. Кышты йакшар ушман шачэш, тышты сакырым йштэн-йштэн молы вэрлэ колтат. Кышты шуды момык (хлопок) шачэш, тышэц момыкым колтатат, вэс вэрэ момык кыц ваткым йштят, ош шыртым йштят, ош мыньэрым, ситцым моло коат...

А. И. Рыков.

шал вэржы Москоэш лин. Цилэ Совет республикы-влэ гыц вуйлалтышы-влэ айырым йлыт.

Тэвэ икты вэсы дон вашталтылмашты цилалан — хрэсаньланат, пашазыланат йлэш куштылгы лиэш. Тьдын дон дэ молы гишанат Совет республикы-влэ тэвэ иккого ушэмым йшкэ лоэшэшты йштэныт. Ти кого ушэмын пок-

Л. Д. Троцкий.

Ти ушэмжйн лймжй рушла лиэш: „Союз Советских Социалистических Республик“, кйткькьнжй—С. С. С. Р.

Иакшар пылак.

Сынцавбднэжй, ойхынажй,
Сандалык кымдык шарлэн шо.
Кйнам гынъат цызыртыш-вланэт
Йывшыштй тэмзш, цэрот шон.

Мүгйралт, сэмнэжй! Ййрнэ кэ!
Пйлакна сандалык ййр кайэш.
Вырсйшкй халыкым ужэш вэт,
Анцык лишашым уда.
Тыды йакшарга, шамалана,
Тиды ййла мамнан вйрна,
Вйлнйжы пашазы-влан вйр!

Шүмбэл-вла, алдок, алдок кэна!
Цилан линэ ма ик бышын!
Ку манэш: „мардэж цярнй вэрэшэт!“
Кэшашнам ку вара цара?

Мүгйралт, сэмнэжй!..

Каранга вйрйушы-влэ кйртйныи-влэ!
Шукэрдшы капшылнам шуэна!
Сандалыклан корнйм анчыктэна,
Цилалан паша хоза лин!

Мүгйралт, сэмнэжй!..

Тан-влэ, цилан тюр ташкалда!

Тан-влэ, цилан тюр ташкалда!
Лүдтымь йшан линэ.
Ирыкым шкэланна кйчалына,
У корнынам ташкэна.

Халыккын йишбѣжѣ йлына,
Мары мамнан шѣмбэлна.
Марылан ирыкым шанэн
Вѣрыушы дон кредял(ы)на.

Цеплѣмѣ ганьок урдэвѣ,
Шужэн колаш цацѣшна,
Орлык-вля, йасы-вля эртэвѣ,
Пурым ужаш шанэна.

Жэп ындэ шон шиэдэлаш,
Ма йылэрэк лэктына!
Малын вара кугижя-вля гыц
Мажы ындэ лудына?

Цила кугижя-влан тѣкѣштѣ
Мамнан паша гыц лиалтын.
Ындэ шышкына патрон-влам,
Чиктэна йѣвшѣм пичалыш.

Пуры пашам ыштам шанэн,
Ма шиэдэл каштына.

Нэзэр, йасы ылбамашым,
Пыток ма поктэна.

Курьмаш пызёртымашым
Важгэ сымьрэнэят,
Вара йакшаргы пылакым
Курьмэш ма лүлтэна.

Тан-влэ, идэ лүд.

Тан-влэ, идэ луд, идэ луд!
Сывымлэ агыл, идэ ман.
Шачмы сандалыкнам ытарэна,
Йонгышкы ма лыктына!

Йамаш маланна вэрэштй гынь,
Вуйнам тышак ма пиштэна гынь,
Ылаш кодшылак пурй лиэш
Йамшыжлан тау лиэш.

Питырыштй кызаматышкы,
Колтыштй вэлэ Сибирышкы;

Орлыкым халын вэрц ужына,
Йонгышкы ма лакнэна.

Йамаш маланна...

Марынан нэли йлымбыжы,
Шукы шүмбэлнан ойхышты.
Мамнам, шүмбэл-влә, сьгырат,
Мамнам сарвалат палшаш.

Йамаш маланна...

У йлымашыжат толэш,
Марыжат ирыкым ужэш,
Аньат колына таужым.
Толэш шыгэрышкына.

Йамаш маланна...

Т а й ы м м а р ш .

Та калыклан пурым шанэн йлэндә,
Йаратэн, ма улы, цилә пуэндә;
Та халык пызыртыш-влә дон крэдәлдә,
Тышәкэн йшкә йәл вэрц вуйдам йамдышта.
Пайарны-влә, суд-влә тамдам тэмдэви,
Йажо эдәм-вләм такәшок йамдэви.
Тьүрмәш такәшок питьрэн урдэви,
Кьртнылэн Сибирьшкы ты колтэви.
Ашкәдыдә, цуньырткә цэпшы мьра;
Пыракшы тарванә, логэрыш пьрә.
Тьрхьдымь, шокшы, пүжалт шыңындә,
Мьчаштымь корны, та пиш йагылэндә.
Кьртныжы йьлата, кид-йалым ньыгә,
Ньыгалтмы вәр-гыц вьржы йога.
Та анцыцта тәнгә шуткы кэныт,
Йәл вэрц, ирык вэрц тәнгәок йамыныт.
Та ныным шанэн корны мьчкы кэдә,
Ышкә йасы орлыктам мондынэдә.
Та— „йамына гынь, йәллән пурь лиэш,
Мәләннә цилә тырхымла“ маньда...

Марсэльйэза.

Тоштй йльмаш кыц ма каранйна,
Йал пйракнажымат пачкэна!
Шбртны идйллан ма ана кымал,
Кугижан лымжымат йнэна кол.

Шумбэлнй-влй докы мажй кэна,
Шужйшй-влй сага-ма линй;
Йардймаш-влйлан ма согоньлэна,
Крэдйлаш нйным ма ужйна.

Тарвандй, кйньйлдй пйшазй-влй!
Тышманда ваштарэш шагалда!
Вйрйушй-влйм халык рашкалты!
Алдок, алдок, алдок, алдок-кэна!..

Шижтйрымаш.

Кэчй лйлтын тагйнам.
Марй халык, кйньйлок!
Шукй кишйц амалэн,
Пашам бштйш тынйлок!

Мары халык, тышлалты.
Ындэ йшкэ вуйлалты!
Кыткы ганьы икараш
Цилан пашам йштйшаш.

Пурй корныш лакмыкы,
Ындэ кэшаш анцкы.
Цилан ушнэн икараш
Паша йшташ тынгалшаш.

Тошты мары-шайа-влә.

1. Ыләт-ыләтәт, ужат; кәәт-кәәтәт, шоат.
2. Кәтә пушәңәш кәк шынцәш.
3. Пилән пайым оролаш, кәсылән капштам оролаш-тидй икток
элиәш.
4. Кьртньи капкам пачьнат кьнь, тьранза капкам ит цәрй.
5. Кужь мадыш муш пачан.
6. Кәшй имным вуй гьц ит ши.
7. Кәндәкш йалан тир йөрйлтәш, нйл йалан имньи шьртньәл-
жәш, әдәм кьцә самьнь ак йштй.
8. Акшакым акшаклаш ит тьмьдй.
9. Шукй амаләтәт өртньәлән пирьим кьшкьж кьдалат.
10. Лу парньаштй иктымәт пьчмй ак шо.
11. Вьдшьнцәшкй „вьдьм ам йў“ маньн ит шьвь.
12. Ылән пьтгьдйм курьим агьл, миән шотымй корнь агьл.
13. Пурь дон худа ньигьнамат ак мондалтәп.
14. Тьмәньшй видә, тьмәньдймй сьнцәвьд тон каштәш.
15. Шалдин Иван „манәш-манәшым“ тройка имньи дон поктә-
әнәт, урмашьшкй шьралтйн.
16. Амалыш пилән колыш морән.
17. Ужтымьмат ужат, колтымьмат колат.
18. Пожар эртымьккй ижй палшәш ит ми.
19. Мәгьрөдйм әзәм пишок ак пукшәп.
20. Тьри мьрымьм ит вьчй.
21. Кушт-мьштә, вуйжым пукша.
22. Ик йшкал кьтөм льявьрта.
23. Пиявьдйным пи качкәш.
24. Тоштй йштйш вькй ләктәш.
25. Пьндаштйм вачкәш вьд ак пиж.
26. Ў дон шүкшй йьдалымат качкат.

27. „Акли“ сандалыкышты укэ.
28. „Укэн“ вэржй пиньды.
29. Кйшты вьцкыж, тйшты кырэш.
30. Кэк сэмьнь мьрйжй, арава сэмьнь акшы.
31. „Пүжэлтмэш качкам, кйлмьммэш пашам йштэм“, манэш-йалахай.
32. Шымьм кйзым ит шымь.
33. Йылмь дон таньжымат пуаш лиэш.
34. Шим пилан тйкнйшаш вэрэш, ош пилан тйкнйш.
35. Карштыдым вуйэш ным ит йалшты.

Т Ы Ш Т Ы - В Л Ä.

1. Кандакш тодык, ик мэлэнэ (п . . . .).
2. Ош кугилэ шайылнй „тарара“ шынцэ (й . . . .).
3. Ныл акам цилан ик пйркэнзйк лывалнй шынцэт (с . . . й . . . .).
4. Кок пуд шадагым ўдышым, цилэ сандалык йыршо (к . . . . .).
5. Кйртньи кйшкй пачшым пйрылэш (к . . . .).
6. Шуршйла вазэш, лйдыла кйньылэш (у . . . .).
7. Пөрт шайылнй шим йшкал амала (й . . . .).
8. Кйрган пистышты йшкал мўгыра (о . . . в . . . .).
9. Уштым тйрха, шокшым тйрхэ, кид пандым ак тйрхй (о . . . . .).
10. Тўнат агыл, пөртыштят агыл, изигэк пйжаш (а . . . . й . . в . .).
11. Кылатшы гйц кужй тйкыжй (ш . . . . .).
12. Цори пөрт ййр куштэн сарна (п . . . . .).
13. Ик изи пиэм уль: опалта-опалтаат, пынжй вэлэ вилэш (т . . .).
14. Ик лйдем уль: нўштылэшят вйдшы кйлмэнок миэ (м . . . . к . . .).
15. Пөрт вуйышты шукшан кавашты кэчэ (ш . . . . ш . . . .).
16. Камакашты „вйр-вйр“ тэпэ (ш . . . . .).
17. Пөрт покшалнй, ныл кйлан падышты кўтым пай шолэш (й . . .).
18. Нйр покшалнй шйдыр ланйш (м . . . . й . .).

ВУЙЛЫМЫ.

Шайышмаш.

№№	Стр.
1. Иквэрэш паша	5
2. Комбй кйтöзй	7
3. Тймэньтэок палышй	8
4. Имны йукташ кашмй	9
5. Пйрэзй кйтйм годым	11
6. Имны кйтймаш	12
7. Пукш погымаш	13
8. Кайыш	15
9. Ыдыр дон аважы	—

Лыдыш-влä.

10. Игэчй	16
11. Пйл (Пушкинын)	—
12. Йур	17
13. Шйжй (Пушкинын)	18
14. Кэкдон йрвэзй-влä.	19
15. Кэк (Плещеевын)	20
16. Нэзэр	22
17. Кугин тэлшй вйргэмжй	—
18. Ырвэзй годым (Суриковын)	23
19. Куку	25
20. Шошым	26
21. Шошым вйд (Тютчевын)	27
22. Шошым (Пушкинын)	—
23. Шошым хйдйртйш (Тютчевын)	—
24. Тьйри (Жуковский)	28
25. Шошым толмйкй	29
26. Тьйри мйры	—
27. Сэмйк	30
28. Мукш (Чавайнын)	31
29. Шудй салышй (Кольцовын)	32
30. Шудй бштймаш	33

31. Капшта	34
32. Йыл лишнй	35
33. Тымэньмаш	36
34. Ыржа, тйнь ит шйжгй! (Кольцовйн).	36
35. Киндй шурнй лактйш (Кольцовйн).	37
36. Ирок	38
37. Нэзэрйн мйрйжй (Никитинйн)	39
38. Цыгак толмй	40
39. Шудйштймаш	—
40. Кангйжшй ирок (Никитинйн)	41
41. Тьотья	42
42. Калья	43

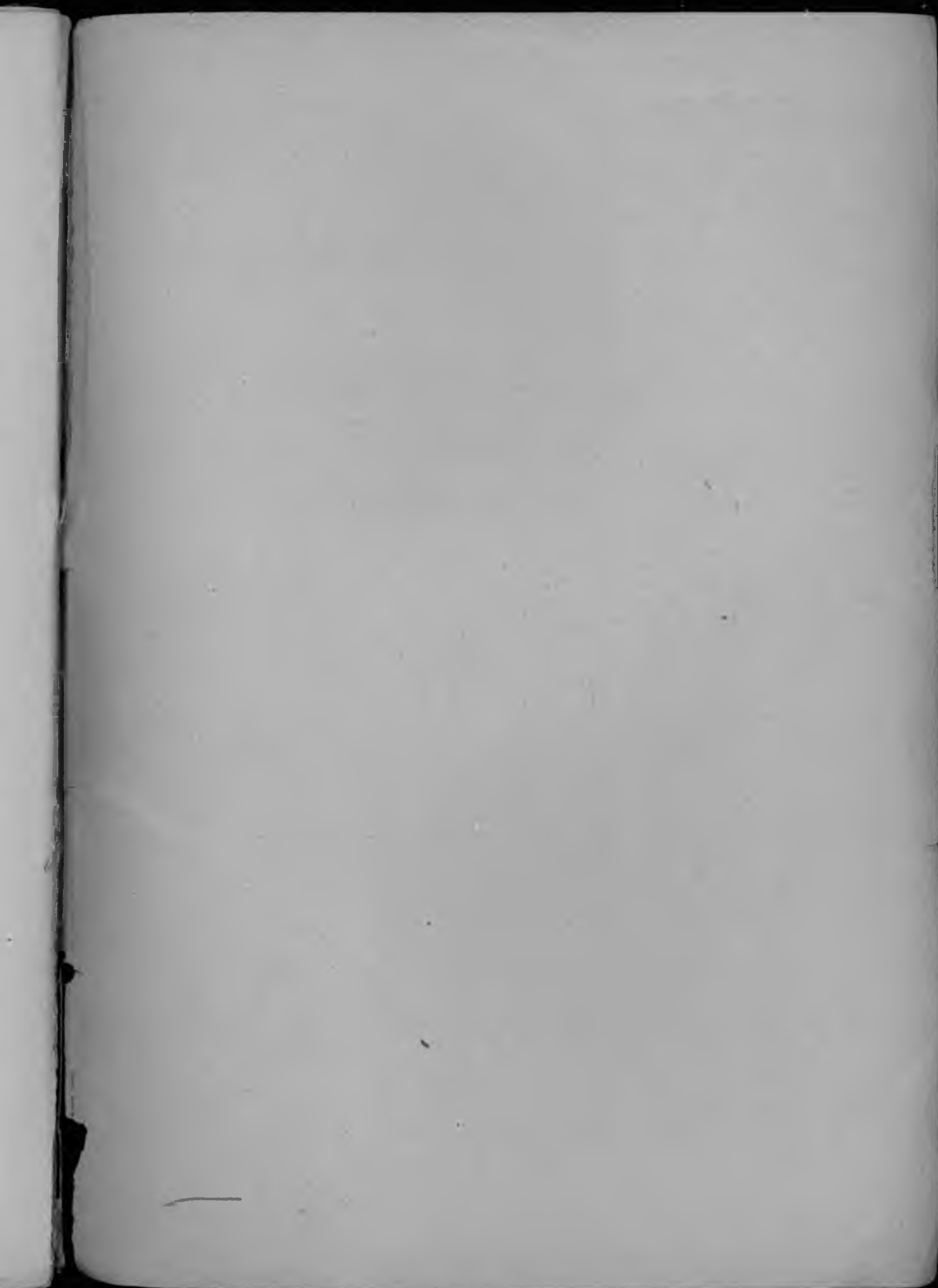
Йамак-влә.

43. Кйллймди-парнья	44
44. Калья	45
45. Пика дон Турна	50
46. Кэсй дон мёскя	52
47. Ши шуран тага	53
48. Ош вёлй	56
49. Шйкланйш поп	60
50. „Ышан-влә“	62
51. Олым, ййдал, хаг (тйштй шайа)	63
51а. Арашйгй дон шуршй (тйштй шайа)	64
Мйрй-влә	66—95

Рэволуци гишән.

52. Совэт кйл (власть).	96
53. Интэрнационал	98
54. Чернышевски колймашэш	99
55. Совэт Рэспубликй-влән Ушэмйштй	100
56. Йакшар пйлак	102
57. Таг-влә төр ташкалда!	103
58. Таг-влә, идә лүд!	105
59. Таййм мйрй	106
60. Марсэльйэза	107
61. Шижгарймаш	—
62. Тоштй марй шайа-влә	109
63. Тйштй-влә	110

5770

Цена 65 коп.

24569

	Мав. Б.
4	137

